

HEVGIRTIN

Welatparêz

KOVARA SİYASÎ û ŞİROVE

* HABER ve YORUM DERGİSİ

Pûşper 98

Kürt sanatındaki zengin ve renkli uyumun, kürt siyaset sanatında da işlenmesi halkımızın en büyük beklentisi ve arzusudur!!

HEVGIRTIN

Welatparêz KOVARA

Siyasi-Nuçe û Şirove

Adres/Navnîşan
POSTFACH 2743
24103 KIEL

Xwedî û Berpîrsîyar
(Sahibi ve Yazışleri Müdürü)
Ali YALÇIN

Berpîrsîyarê gîştî
(Genel Yayın Yönetmeni)
Murat BARAN

Berpîrsîyarê Tîperêzî û Arşîvê
(Dizgi-Baskı Sorumlusu)
Melik MELEK

Hevgirtin-Welatparêz kovarekî siyasi ye. Nivîsên ku di navê Redaksiyonê tîne weşandin ramana Hevgirtin-Welatparêz dde xuya-kirin. Nivîsên ku binavên nivîskarên tîne weşandin ramana evan e. Hevgirtin-Welatparêz di eşandina berhemên ku hatne şandin de azad e.

Pergelan Rupelan
(Sayfa Düzeni-Mizanpaj)
Net Mizanpaj

Bîbatîya Salekî
(Yıllık Abone Ederi)
Li hundurê Almanyê : 20 DM
Li dervayê Almanyê : 45 DM

Çapxane (Matbaa)
SCHMORL DRUCKEREI

İÇİNDEKİLER / NAVEROK

Okuyucuya/Xwendevanan ra.....3

Ali YALÇIN
Kürt Ulusal Hareketi ve
Ortak Davranma Zorunluluğu.....4

Medenî FERHO
Koalisyona Emperyalizmê li
Rojhilata Navîn.....10

Murat BARAN
Son Olaylar ve
Kürtler.....14

Burhan ÇELİK
Değişim-İhanet Birlik
Üzerine Bir kaç Söz.....19

Kâzım BABA
98 Baharında Durum.....23

Rewşa Xebata Kongra Netewî 25

Şerafettin KAYA
İL-İL Kürdistan
İlk Durak MUŞ.....26

Xaçerêz.....47

Merhaba.....

Sayın Okuyucu,

Kürt halkına dayatılan baskı, göç ve sindirme uygulamaları son operasyonlarla vahim ölçülere ulaştığı bir dönemdeyiz. Halkımıza reva görülen bu acıklı ve endişe verici durum ulusal birlikteliği zorunlu kılmaktadır. Bu tüm ulusal güçlere, aydınlara ve sıradan her Kürt insanına yüklenen bir görevdir. Ulusal güçler arasındaki olumsuz ilişkilerin sona ermesi, şiddet yerine diyalog ve dayanışma geleneğinin yerleşmesi ancak bu yolla sağlanacaktır. Sömürgeci güçlerin de artık kürtleri "benzinli bez parçası" rollünde tutmaları fırsatı olmayacaktır.

Bu sayımızda *Ali Yalçın* bir türlü oluşmayan, oluşması sürekli engellenen kürt halkının ulusal ve toplumsal birliği konusunu "Ulusal Kurtuluş ve Ortak Davranış" başlığı altında ele almaktadır. Konuk yazar *Medeni FERHO* ise "Koalisyonla Emperyalizmê Ya Rojhilata Navin" başlığı altında emperyalist güçlerin Orta-doğudaki çıkar ilişkilerini ve kürt halkını da hedefleyen ittifaklarını tartışmaktadır. *Burhan ÇELİK* de "Değişim, İhanet, Birlik Üzerine Birkaç Söz" başlığı altında, kürt ulusal muhalefelinin sorunlarını yorumlamaktadır. *Kazım BABA* da "98 Baharında Durum" başlığı altındaki yazısı ile TC'nin iç ve dışa yönelik olarak kullandığı "bitirdik", "belini kırdık" toplumsal hipnozuna değinmiş ve Kürt ulusal Muhalefelinin önündeki birlikte mücadele sorununun acilliğini ele almıştır.

Ayrıca dergimiz bu sayısından itibaren yeni bir araştırma / tanıtma dizisine başlamıştır. Bilindiği gibi sömürgeci güçlerin sürdürdüğü asimilasyon, inkar ve unutturma politikasının bir alanı da Kürdistan coğrafyasının ve yerleşim alanlarının isimlerini türkçeleştirme uygulamasıdır. Yazıyoruz *Serafettin KAYA*'nın "İl-İl Kürdistan" adlı zengin ve değerli araştırmasından "MUŞ ilini" sizlere tanıtacağız. Bundan sonraki sayılarda sırasıyla başka illerimizi ve bir önceki ilin de Ulusal mücadeledeki yerini konu alan bir yazıyı size sunacağız. Ayrıca başdöndürücü hızla geçen son birkaç aylık gelişmelerle ilgili de *Murat BARAN*'ın yorumunu ve Ulusal Kongre ile ilgili gelişmeleri haber eden "Son Olaylar ve Biz Kürtler" bir yazıyı siz sayın okuyucularımıza sunuyoruz.

IHD başkanı sayın Akın BİRDAL'ı hedefleyen devlet terörünü lanetliyor, kendisine acil şifalar ve IHD cariasına geçmiş olsun dilekelerimizi iletiyoruz.

Sayın Okuyucularımız,

Kürt halkının sorunlarını tartışmak, çözüm için katkıda bulunmak düşünen her kürt insanının görevidir.....*Hewgirtin-Welatparêz* bu yolda hizmet sunacak her kalemin Yorumuna ve Araştırmasına açıktır. Bu desteginizin umut ve inancıyla bir daha ki sayıda buluşmak üzere.....!

Slavên Germi.....

Xwendewanên Heja,

Em di demekî gelek dijwardê ne. Zor, tahde û koçberîya kû li ser gelê Kurde, bi van operasyonên nû gêhîştîye tewrekî bê sinor. Ev rewşa jandar û bi tirs, pejrancîna Yekîtîyên Netewî kirîye pêwîstî û daye pêşîya hêzên azadixwaz. Eva barê hîstûyê her kurdê ye. Tenê bi vî rê pêşî li nexweşîyên di navbera hêzandê tê girtin û çalakî di şuna şiddetê de, bi têkilî û danûstancî ji holê tîr rakirin, şansê serkeftine jî wê çêbe. Wê demê dagirker jî ji vî pêva nikarîbin hêzên Kurdan wek "paçê bi benzîr" agirîkî û bavêjin serhev.

Di vî hêjmara me da *A. Yalçın* bi nivîsa "Rizgarîya Netewê û Yekîtgêrî" li ser pîrsa Yekîtîya gelê kurd ku, heta niha nehîştine çê be, an jî nehâtîye çêkîrin sekîniye. Nivîskarê Mêvan, *Medeni FERHO*, di nivîsa "Koalisyonla Emperyalizmê Ya Rojhilata Navin" de, listikên Emperyalîstan li heremê û pîrsa Kurd şirove dîke. *Burhan ÇELİK* "Değişim-İhanet ve Birlik Üzerine Birkaç Söz" de gazî û gazînen guhertîne, yekîtîyê û berpîrsîyarîya dîrokî tîne zîman. *Kazım BABA* jî li ser tengasîyên dewleta Tirk û Kêmasîyên hêzên welatparêz sekîniye û vazîfê Kurdan di hêla yekîtî û diplomasiyê de "98 Baharında Durum" de derdêxe rojevê. *Murat BARAN* jî li ser bûyerên dema der-basbûyî de bûne, di bin sernivîsa "Son Olaylar ve Biz Kürtler" de bi kurtî şirove kirîye.

Kovara me ji vî hêjmarê pêva dest bi lêkolîn û dansandînekî rêzî kirîye. Wek tê zanîn dewleta dagirker di politîka asimilasyonê de rêçên wek inkar û jîbîrkîrîne di hêla guhertîna navên coğrafîya Kurdistanê, navên cîh, War û Gundên kurdan bi guhertîna zîmanê Tirkî pêk anîne. Nivîskarê me *Serafettin KAYA* di xebata xwe ya hêja "İlî Kurdistan" de ji bajêrê xwe "MUŞ"ê ve dest pêkirîye. Emê di hêjmarên din de, bi rêzî bajêrên din jî bidin nas-kirin. Û cîyê wan di Rizgarîya Netewî de çûyê.!

Em êrişê li ser Akın BİRDAL rûşdîkî û ji wî re Xweşbûyîn, ji cvata IHD re jî xwazîyên derbasîyê bi rêdîkî.

Xwendewanê Heja,

Ji bo çareserîya pîrsîgîreka Kurd, nîrxandî û sera-serbunê alîkar bûyîn wezîfa her Kurdê xwezana ye. Hewgirtin-Welatparêz jî di tîr, pêşniyar û lêkolînê hemû qelamanre vekirîye. Bi hêvî û bawerîya vî alîkarîya we, slavên germî heta hêjmarekî dinê...!

Hewgirtin-Welatparêz

KÜRT ULUSAL HAREKETİ ve ORTAK DAVRANMA ZORUNLUĞU

Orta-doğu'nun en eski yerleşik hal klarından biri olan Kürt halkının tarihi sayısız direnişler ve yenilgilerle doludur. Kürdistan ise Asya ve Avrupa kıtalarının coğrafik bağlantısı üzerinde oluşu ve ekonomik açıdan da cazibeliği münasebetiyle hep tarihi gel-gitlerin ve eģemenlik savaşların arenası olmuştur.

Feodal ve Aşiretsel toplum yapısı sonucu kürt ulusunun merkezileşmesi sürekli engellenmiştir. Merkezileşmenin yokluğu ulusal çıkarlar ve anavatan konusunda ortak davranma geleneğini yaratmamıştır. Bir kesimi işgalcı güçlere karşı direniş gösterirken, diğerkesimler ise bu isyanlara ya hiç ilgi göstermemişler, yada günümüzde de hala devam eden örneklerdeki gibi işgalcı güçlerle beraber hareket etmişlerdir. Bir başka kesim ise ittiatkar ve sorunun karşılıklı anlayış ve diyalog yoluyla çözümlü yeglemiştirler. Kürdistan'daki ulusal ve toplumsal örgütlenme panoraması bugün de, kısmi farklılıklara rağmen aynı tabloyu andırıyor.

Bu nedenledir ki, çoğu dönemlerde şartlar ve konjüktürel durum müsait olmasına

. ÜLKESİ
PARÇALANAN, ÇOK
SAYIDA VE GÜÇLÜ
DÜŞMANLARI OLAN,
DIŞTA DA DOST
GÜÇLERE SAHİP
OLMAYAN KÜRT
ULUSU, İÇERDE DE
BİRLİĞİN HER
TÜRÜNDEN YOKSUN
OLDUKÇA KURTULUŞA
VARMASI..İNKÂNSIZ
DEĞİL AMA ZORDUR..!

A.yalçın

rağmen, parçalanmışlık vebasından kurtulmıyan, ulusal çıkarları öne çıkarmayı beceremeyen kürt ulusu sonuçta değışen dengelerin mazlum ve kurbanı olarak lanetli kaderine razı olmak zorunda kalmış, başarı şansına sahip olmamıştır. İç politikada birlik ve dayanışma refleksini, oluşturamadığından, dış dünyadaki değışim ve gelişmelere ilişkin olarak uyumlu bir politika yürütmeyi becermesi mümkün olamazdı.

Ülkesi parçalanıyan, çok sayıda ve güçlü düşmanları olan, dışta da dost güçlere sahip olmayan Kürt ulusu, içerde de birliğin her türünden yoksun oldukça kurtuluşa varması, bir kez daha her kürdün gönlünde yatan bir hayal olarak kalmaya mahkûm oldu.

Gerek I. dünya paylaşım savaşı sonrası çok sayıda halkların bağımsızlıklarını kazanmalarına vesile olan dönemde yanlış at' a oynanmış ve ulusal refleks yerine dini konum ilk tutulmuştur. Birinci paylaşım savaşından sonra osmanlı imparatorluğunun sınırları dahilindeki halklar, ULUS-DEVLET yönündeki taleplerini başkaldırı ve isyanlar biçiminde dile getirirken, Kürt toplumundaki yönetici-/öncü kesimler ise ulusal birliklerin oluşumu yerine, o dönemde

aşiretsel, ailevi ve dini kaygı ve hesapları gereği hareket ettiklerinden, maalesef hak iddia edebilecek bir inisiyatif ve güç gösteremediler. Yıllarca Osmanlı imparatorluğu ile uydu halinde yaşayan kürt Aşiret ve Feodalleri, impara-torluğun dağılımı sürecindeki ulusal hakların elde edilmesi trendine uymadıkları gibi o döneme eşzamanlı olan ve Doğudaki halkların kurtuluşunu gündeme getiren, yanı başındaki Sovyet fenomenine de hem dini nedenlerden ötürü (komünist ülke olması) hemde Ermenilerin o cephede yeralmasından ötürü, Devlet-i Aliye'den yana olmuşlar, kopmak istememişlerdir. O dönem M. Kemal tarafından yapılan Sivas, Amasya ve Erzurum kongrelerinde de üzerinde ittifak sağlanan esas sorun, sarsılan halifelik ve islâm devletinin itibarının kazanılması ve Kürtler dahil bütün müslümanların beraber yaşaması önerisi ve teminatı(!) kürtlerce kabul görmüştü.

Yine son yılların denge bozan değişiklik olan Sosyalist Blokun dağılması sonucu meydana gelen coğrafik ve siyasi değişimler rüzgarından da etkilenmemiştir. Bunu takip eden körfez savaşı sonrası da oluşan tarihsel fırsat da bilinen akibetle sonuçlanmıştır. Sonuçta kaybedilen fırsat yine malûm gerekçelerle, karşılıklı suçlamalarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Sonunda hepimizi rahatlatan ortak bir tespitte buluşuyoruz:

Kürtler, dört yanı çevirili güçlü düşmana sahiptir, dostlarımız yoktur, faktörünü özellikle öne çıkarıyoruz. Oysaki, Kürt aydın ve araştırmacıların yanında dış gözlemci ve tarihçilerinde Kürt halkının tarihteki haklı direnişlerinin incelenmesi sonucu, bu hususta iki belirgin faktöre işaret etmektedirler:

Birincisi; Kürt halkı Ulusal Birlik ve Dayanışma ruhundan yoksundur. Bu geleneğini devam ettirmektedir.
İkincisi ise; kürt ulusal hareketleri, aşiretsel ve örgütsel kaygılarından kaynaklanan çelişkilerini şiddet yöntemi ile çözmeyi tercih etmektedirler. Ve sömürgeciler bundan her Dönem faydalanmışlardır.

Her iki tespitte doğrudur. Kuşkusuz tarihi dönemlerin ve koşulların etkinliğine bağlı olarak, biri diğerinden daha ağırlıklı bir rol oynamıştır. İşte Kürt siyasal kişi ve çevrelerin, zavallı ve savunmasız bir halk tespitini literatürlerinde ağırlıklı bir şekilde kullanmışlarsa da, belirttiğim gibi bunun haklı yanı var, ama doğrunun tamamı değildir.

Oysaki bilimsel yeniliklere, teknolojiye endeksli gelişim gösteren toplumlarda, ulusal birlik ve dayanışma refleksi daha fazla öne çık-maktadır. Ulusal ve toplumsal hakların savunması ve korunmasın-da da daha duyarlı ve akılcı tavır gösterilmektedir.

Bu handikaplar, kürt siyasal hareketindeki bütün parti, örgüt ve kişilerin ortak ulusal değerleri öne çıkarmasına engel olmuştur. Sömürgecilerin hileli oyunları ve katliamları her seferinde kürt halkının nefes almasını kendisi, dostları ve çoğu zamanda bizzat bu halkın sıralarından koparıp kullandığı kürtlerle de yapmıştır. Ve çok ağır uygulamalara başvurmuştur. Ama

**BİLİMSEL YENİLİKLERE,
TEKNOLOJİYE
ENDEKSLİ GELİŞİM
GÖSTEREN
TOPLUMLARDA,
ULUSAL BİRLİK VE
DAYANIŞMA REFLEKSİ
DAHA FAZLA ÖNE
ÇIK-MAKTADIR.
ULUSAL VE
TOPLUMSAL
HAKLARIN
SAVUNMASI VE
KORUNMASIN-DA DA
DAHA DUYARLI VE
AKILCI TAVIR
GÖSTERİLMEKTEDİR.**

olayları sadece bu gerekçe ile izah etmek, hem gerçek değildir, hemde bilimsel açıdan önümüzü açmada kıymet-i harbiyesi olmayan bir iddiadır.

70'li yıllardan sonra özellikle Kuzey-Kürdistan'da özgürlükçü kürt ulusal hareketi tekrar canlanınca, kürdistanın geçmişteki tarihi süreçlerine ilişkin, gerek inkar edilen, gerek saklı kalan, gerekse de yanlış aksettirilen yanlar, başta Komal yayınevi olmak üzere bazı kürt çevrelerce yeniden irdelenmeye ve günışığına çıkarılmaya başlandı. Bu evre ile artık kürtler kendi tarihleri ile karşı-karşıya kalıp, gerçekleri öğrenmiş olacaklardı. Ancak hareketin yeni olması, henüz eleştirel/gerçekçi bir programa sahip olmayışı, hemde o günkü dünya konjüktüründeki komplaşmada taraf olmasından kaynaklanan objektif düşünme engelli, hemde ulusal bilincin yeni-yeni biçimlenmesinden olsa gerek kürtlerle ilgili tarihsel olaylar, direnişler ve olaylarda yer alan kişiler daha ziyade övücü bir dil kullanılarak sunulmuştur. Bu tarzdaki değerlendirmeye ve yaklaşım şu veya bu biçimi ile günümüze kadar süre geldi. I. paylaşım savaşı sonrası dönemde iç ve dış olumsuzluklara rağmen Güney Kürdistan'da Berzenci önderliğinde, Doğuda Sımko önderliğinde ve Kuzey kürdistanda ise Koçgiri halk direniş hareketlerini vermişti. Söz konusu direnişler Feodal/aşiretsel yapının bencilliğinden ve merkezîyetçi anlayışa sahip olmamasından ötürü yenilmiştir. Oysa ki, bu direnişler ile daha sonraki Şeyh Sait isyanı, Ağrı isyanı ve yine Kuzeydeki Dersim isyanlarına bakıldığında toplumsal olaylar süreci itibarıyla aslında hiçte çok uzun olmayan zaman aralıklarıyla başlamasına rağmen, bütün ulusun toparlanması sağlamamıştır ve bütün ülke sahtına yayılmamıştır. Gereken ulusal bilinç ve toplumsal bütünlük sağlanamadı. Direnişler aşiretin mıntikasının dar sınırlarını veya İsyân liderlerinin nüfuz alanlarının aşamadı. Başarısız kalmaya mahkum oldu. Ve kanla bastırıldı.

KÜRT TOPLUMUNUN YÖNETİCİ KONUMUNDAKİ FEODAL, AŞİRETÇİ VE DİNİ NÜFUZ SAHİBİ KESİMLER, BAZI İSTİSNALAR DIŞINDA, BÜTÜN TARİHİ KESİTLERDE BAŞKALARININ KENDİLERİNE BİÇTİĞİ ROLLERİ OYNAMIŞLARDIR. BUNUN İÇİN DE HEP SİLİK KALMIŞLARDIR. DÖNEM DÖNEM OLUŞAN BAZI İSTİSNA DİRENİŞ VE AYAKLANMALAR DA YİNE BU ÇEVRELERİN EN YAKINLARI TARAFINDAN İHBAR EDİLMİŞ VE ENGELLENMİŞTİR.

Ulusal Birliğin Zorunluluğu

Bugün ülkemizin bütün parçalarındaki sömürgeci baskı ve imha politikaları bütün ağırlığıyla sürdürmektedir. Kürdistan hızla insansızlaştırılmakta ve Kürtler vatansızlaştırılmaktadır. Devlet terörüne maruz kalan kürt halkının bir kesimi göç etmek zorunda bırakılmış ve buna zorlanmıştır. Göç etme imkânlarına bile sahip olmayan ve/veya mıntikasında kalmakta direnen kesim ise çok ağır koşullarda yaşamaktadırlar.

Ekonomisi sıfırlatılan, tabiatı tahrip edilen Kürdistan'da, yönetim Garnizonlara havale edilmiştir. Kürdistan, Özel tim, korucu, çeteler ve kelle avcılarının keyfi davranışları ve idare edilmektedir. Bölgeyi savaş alanı ilan eden Türk silahlı Kuvvetleri, KDP ve YNK'nin telafisi mümkün olmayan zaaf ve yanlışları sonucu, özellikle Özal'ın ölümünden sonra, PKK'yi bahane ederek Güneydeki umut verici gelişmeye de bütün güçleri ile müdahale edip statüyü kendi planları doğrultusunda düzenleme çabasındadır. Kuşkusuz bunda üçüncü güç olan PKK'nin de sorumluluğu vardır. Otorite boşluğunun yarattığı de fakto ile bu parçadaki geleneksel mevcut Partilerden umutlarını kesen kitlelerin de destek ve sempatisini alan PKK alternatif alternatif rolüne soyunmuştur. Bu yanlışta, bu hem kürtlerarası çatışmaya hemde TC

devletince planlanan müdahaleye gerekçe olmuştur. Bu kaos ortamının yarattığı belirsizliği bahane ederek dizginlerini TC'nin eline veren KDP, YNK ile de çatıştıktan sonra tercihini açıkça TC'den yana koydu. Son çatışmalardaki ortak operasyonlar ve çatışma haberleri gösteriyor ki, KDP, altından çıkamayacak derecede ağır bir suç ittifakına ve ortaklığına girmiştir. Güç ve irade kontrollünü artık kaybetmişe benziyor. Çünkü bu insiyatifsizlik

KÜRT HALKININ
POLİTİK TEMSİLCİSİ
DURUMUNDAKİ
MEVCUT SİYASİ
YAPILARIN ULUSAL
ÇIKARLARI TEMEL
ALMAYAN
TAVIRLARI, HEM
SOYUTLANMALARI
NA VE
YENİLĞİLERİNE
NEDEN OLACAK
HEM DE
HALKIMIZIN HAK
ETMEDİĞİ, AMA
ZORLA İÇİNDE
TUTULDUĞU
ÇEKİLMEZ
DERECEDEKİ ACI
VE KAYIPLARININ
DAHA DA
BÜYÜMESİNİ VE
DEVAMI
GETİRMEKTEDİR.

sonucu, Türkiye devleti çok rahat hareket etmektedir. KDP'nin bilgisi dahilinde ve/veya en azında sesiz kalması ve tavır koymaması sonucu TC ordusunun Güneye girişi vahim sonuçlar doğurmuştur. Türkiye, Güney'de -özellikle KDP'nin egemen olduğu mıntikalarda- çok rahat hareket etmektedir. Kürt ulusal muhalefetinden hiç kimse-nin o parçada kalabilme şansı yoktur. TC, Türkmen fenomenini şişirip, kalıcılık planları yapmaktadır. Ordu ve İstihbarat birimleri kaygısız bir şekilde operasyonlar düzenliyor. Henüz kesinlik kazanmamasına rağmen Şemdin olayındaki kuşkular da bu yöndedir.

Bölgedeki sömürgeci devletlerle olan bu olumsuz ilişkilere dair kuşku, kaygı ve şikayetler, aynı çerçeve veya mühtevada olmasa da, kürdistanlı çoğu parti ve örgütler için de söz konusudur. Bu nedenle kürt halkının politik temsilcisi durumundaki mevcut siyasi yapıların ulusal çıkarları temel almayan tavırları, hem soyutlanmalarına ve yenilğilerine neden olacak hem de halkımızın hak etmediği, ama zorla içinde tutulduğu çekilmez derecedeki acı ve kayıplarının daha da büyümesini ve devamını sağlayacaktır.

Ülkemizin içinde bulunduğu durum bir gerçektir. Bu da dış güçlerin kışkırtmaları sonucu doğan örgütlerarası olumsuzluklar ve ulusal birliğin olmayışındandır. Bunun zeminini ve oluşumunu engelleyen nede-lerin başında da aşiretsel, Örgütsel ve Önderlik kaygılar ile örgütsel çıkarların ulusal menfaatlerden daha üstün tutulması gelmektedir. Dünyadaki diğer toplumların gerçeğinde olduğu gibi, Kürt ulusal mücadelesinde yeralan siyasi yapılar da farklı ideolojik ve programatik çözüm yöntemlerine sahiptirler. Zaten olmaması eşyanın tabiatına aykırı olacaktır. Sorun bu farklılıklara rağmen siyasi hoşgörü ve politik uzak görüşlülük yeteneğine ve iradesine sahip olarak, ortak ulusal ve toplumsal çıkarları öne çıkarmaktır. Mevcut parçalanmışlığa, dağınıklığa ve düşmanlıklara son vermektir. Tüm farklılıklar ve renkler birer zenginlik, mücadelede ihtiyaç duyulan birer değer olarak görülmelidir. Tek tek Yurtsever kişilerin bile gücü oranında ulusal kavgada yeri olan birer güç olarak telakki edilmesi gerekir. Başarı ve çözüme giden yol, ulusal ve toplumsal çıkarlar zemininde oluşturulacak birliktelerin oluşması ve bu ulusal cephede bütün özgürlükçü güçlerin ve hatta tek tek her kürt insanının buradaki yerini almasından geçer. Bu birlikteliklerin ilk şartı katılımcılarca temel menfaatlerin büyük yazılması ve mutlaka kaygı ve kayıplara hazır olmalarıdır. Çünkü dünyadaki diğer halkların mücadele tarihi de örnek teşkil ediyor. Ayrıca birlikler güçlerin toplumsal özelliklerinden kaynaklanan politik, programatik ayrı olan özgünlüklerini unutup, Sapla-Samanı karıştırarak, duvar taşları gibi yanyana veya üst-üste koyarak yapılacak birşey değildir. Her güç imkan ve yetenekleri ölçüsünde verimli olduğu gibi yine aynı oranda yetki ve temsilde de ifade olanağına sahip olacaktır. Zayıf olan kesimlerin güçsüzlük ve yönlendirilme korkusuna kapılmamaları gerekirken, güçlü olanlar ise toleranslı ve demokratik kuralları işletme görevlerini unutmamalıdır.

Her türlü yarış, berirlenmiş demokratik kurallar çerçevesinde yapılmalı ve olumsuzluklar bütün dostların girişim ve hakemliği ile haledilmelidir.

Kuru sıkı ulusal duygu ve hislerden hareketlede olamaz. Bunun örneğini halende yaşıyoruz. Şu anda herkesin, ama istinasız partili-partisiz, örgütlü-örgütsüz herkesten şunu duyuyoruz. Kürtler kaybetmemelidir. Herhangi bir partinin, örgütün kaybı hepimizin kaybı olacaktır. Dün başka ögütler ve partiler çoğunluğun nabzını yakalamışlardı. Bugün başka parti ve örgütler bunu başarmıştır. Detayda elbetteki, kabul görmediğimiz şeyler olacaktır. Çok tarihi yanlışlıklar da olmaktadır. Ancak herkes ortak menfaatler doğrultusunda çaba göstermez, dostu olan ve olması gereken güçleri dışalarsa, hatta adeta yenilmesini ve zayıflanmasını beklerse, talihsiz bir tutum olur. Ve kaçınılmaz son sırasıyla bütün muhalefet güçlerine yönelecektir.

Dönem dönem gündeme getirilen birlik çağrıları ve pratik girişimler şimdiye kadar çoğu kesimlerinde tüm iyiniyet çabalarına rağmen sonuca ulaşamadı. Halende bu yönde sürdürülen girişimler ve yapılan çalışmalar devam etmektedir. Maalesef bu girişime, diğer parti ve örgütlerce "PKK-KDP çatışması", "YNK ile İran-KDP ilişkileri" ve "PKK'nin soruna taktiksel yaklaştığı" nedenleri gösteriliyor. Bu iddialar elbetteki yabana atılamaz veya sadece basit birer bahane olarak algılamak mümkün değildir. Buna ilişkin kaygı ve kuşku dille getirmek en doğru olanıdır. Ancak yanlış olan şey, bence bu tavırların yanlış yöntemlerle ve olması gereken düzey ve kurumlardan ziyade, ilişkileri daha da kırıcı ve mesafe açıklığını derinleştirecek şekillerde dille getirilmesidir. Çalışmalara katılarak bu kuşku ve endişelerini ancak bu tür platformlarda dille getirmek gerekir. Herkes elbetteki buna ilişkin düşünceleri dille getirmeli, tartışmalı ve böylece pürüzler ortadan kaldırılmalıdır. Diyaloğun kopukluğu ilişkileri çıkmaza sokmakta, diyalog yerine şiddeti devreye sokmaktadır. Kürt halkının fertleri, toplumsal yapısı ve kültür seviyesi itibarıyla bu metodun işlemesine son derece yatkın ve hazırdırlar. Şiddetin kullanılmaması, birlikteliklerin mücadelede kalıcı ve başarılı olması mevcut siyasi yapıların karşılıklı güven, hoşgörü ve siyasi tahammüllerine bağlıdır. Siyasi mücadelede, Dostluk ve Rekabet ilişkilerini bozan, çalışmalara engel olabilecek tavırlardan uzak zeminde yaratılmalıdır. Stratejik hesap sahibi olunmalıdır. Kullanılacak dil ve ifadelerde yapıcı olmak gerekir. Savunulan program ve politikalar artık yürümüyorsa tarihi sorumluluk ve halkına karşı olan görev ve sevgisinden hareketle, dürüst ve radikalca davranıp, artık gitmeyenden ayak direktmemek gerekir. Kabul edilemezliği ve haksızlığı daha geniş menfaatler uğruna sindirmeyi ÖGRENMEK gerekir. Zaman Kürtleri beklemiyor. Kürt siyasi sorumluları sürece kendi örgütsel ve kişisel kaygıları amacıyla çomak koymaya ve çözümünü daha da fazla erteleme lüksüne sahip değildirler. Kürt toplumunun içinde bulunduğu durum ve mevcut konjüktürel durum, Kürdistanın bulunduğu coğrafyadaki senaryolar ve itifaklar yapılırken, Gerillasıyla, Peşmergesiyle, dünyanın hemen hemen her yerinde birilerinin mücadele ettiği, Ülkede ve metropollerde yığınların sokaklara döküldüğü bu şart ve imkânlarda, Sevr ve Lozan dönemi Kürtlerini aştığımızı sanıyorum.

DIYALOĞUN KOPUKLUĞU
İLİŞKİLERİ ÇIKMAZA
SOKMAKTA, DİYALOĞ YERİNE
ŞİDDETİ DEVREYE
SOKMAKTADIR. KÜRT
HALKININ FERTLERİ
TOPLUMSAL YAPISI VE
KÜLTÜR SEVİYESİ BU
METODUN İŞLEMESİNDE SON
DERECE YATKIN VE
HAZIRDIRLAR.

Ulusal Birlik Cephesi ve Türk Toplumsal Muahalefeti

12 Eylülden sonra bütün topluma dayatılan faşizan yönetimden Türk halk kitleleri de nasibini aldı. Türk sol muhalefetine yer alan parti, örgüt ve guruplara karşı da sindirme hareketi başlatıldı. Türk toplumsal muhalefet kesimleri de bu evrede hem ideolojik hemde programatik alanda alt-üst oluşlara uğradı. Bundan sonraki süreçte de Türkiye'deki sorunlara çözüm getirme ve toplumsal alanda alternatif olmayı yakalamayan Sol hareket, Kürt ve Kürdistan sorununda da, tüm somut gelişme ve değişimlere rağmen az bir rötüşün dışında, soruna hala eskisi gibi "Misak-i Milli sınırları" içindeki bir sorun olarak bakmaktadırlar. Zorunlu göç sonucu batıya yerleşen Kürt toplumunun özellikle alevi kesimine hitap ederek varlık göstermektedir. Radikal kesimin varoşlarda güç göstermesi de bundandır. Geriye kalan düzen içi kesim ise, Sosyal demokratların gerisinde seyretmektedirler. Kürt sorunu bir "iç sorun" ve "azınlık sorunu" olarak formüle edilerek, sonuçta uygun düşmeyen yanlış metodlar ve yanlış kitlesel alanlara yönelmiştir.

Büyük bir kesimi son yıllarda Kürt sorununa mesafeli durmaktadır. Radikal yapılar ise, geçmişte başarı göstermeyen tüm örneklerle rağmen, "Seksiyon örgütler" ve "Siyasi Bürolar" kurmak biçimindeki örgütlenme biçimleriyle alternatif olduklarını iddia etmektedirler. Söz konusu yapılanmalarda yer alan kişilerin hepsine yakınının kürt kökenli olmaları, anlayışlarını doğru kılmaz. Kürt ve Kürdistan gerçeğini değiştirmez. Türk Sol'unun eskiyi aşmak, mevcut toplumsal yapıya denk düşen ve emekçi sınıf ve tabakaların somut istemlerini programlaştırmak ve dönem dönem elle tutulur başarı örneklerini göstererek, temsil ettiğini iddia ettiği sınıf ve kesimlerin güvenini kazanmalıdır. Alternatif olduğunu göstermelidir. Bu kadar somut duruma rağmen, mücadeleyi bilinen ve denenmiş birkaç biçimle sınırlandırmak, Lenin'in deyişiyle "*çocukluk hastalığıdır.*"

Kürt halkının ulusal kurtuluş muhalefetine zoru ve inkarı dayatan güç ile Türk halkının demokrasi ve sosyalizm mücadelesine saldıran gücün aynı ve ortak oluşu bir gerçektir. Cepheleden birisinin mücadeledeki başarısı, diğeri için de kazanılan bir mevzidir. Ancak Kürt ulusal ve toplumsal mücadelesi süreçte alacağı konaklar itibarıyla ayrı yöntem, program ve itifaklara muhtaçtır. Ancak dün de bugün de değişmeyen bir gerçek daha vardır: Türk emekçi sınıf ve tabakaların ve demokrasi güçlerinin başarısı, Kürt halkının ulusal ve toplumsal kurtuluşu için de kazanılmış bir mevzi olacaktır. O halde sorun bu gerçeklerden hareketle hangi biçim ve metodlarla mücadele birlikteliğinin sağlanabilmesi olayıdır.

Kürdistan'daki insanlık dışı uygulamalar, faili meçhul cinayetler, devletçe örgütlenen tutucudinci akımların terörü ile siyaset ve basın alanındaki kısıtlamalar suya atılan taş dalgaları gibi yayılarak bütün Türkiye'yi sarmıştır. Türk halkının altında ezildiği diğer yük ise ekonomik enkazdır. Savaşa endekslenen Türk ekonomisi, yurtdışındaki işçilerden, dış ticarettten ve türizmden sağlanan döviz yağmuruna ve iç piyasada satışa çıkarılan KİT paralarına rağmen belini doğrultamıyor. Savaşın sonucu büyük rakamlara varan silahlanmaya ilişkin harcamalar, ödenek ve savaş rantı, dipsiz kuyu gibi dolmak bilmiyor. Bunun sonucu astronomik rakamlara varan enflasyonun yükünü Türk toplumu çekmektedir.

KÜRT HALKININ
ULUSAL KURTULUŞ
MUHALEFETİNE ZORU
VE İNKARI DAYATAN
GÜÇ İLE TÜRK
HALKININ
DEMOKRASİ VE
SOSYALİZM
MÜCADELESİNE
SALDIRAN GÜCÜN
AYNI VE ORTAK
OLUŞU BİR
GERÇEKTİR.
CEPHELERDEN
BİRİSİNİN
MÜCADELEDEKİ
BAŞARISI, DİĞERİ İÇİN
DE KAZANILAN BİR
MEVZİDİR. ANCAK
KÜRT ULUSAL VE
TOPLUMSAL
MÜCADELESİ
SÜREÇTE ALACAĞI
KONAKLAR
İTİBARIYLA AYRI
YÖNTEM, PROGRAM
VE İTİFFAKLARA
MUHTAÇTIR

Bulunduğu coğrafyanın etkisi, tarihsel mirası sonucu Türk siyasi ve ekonomik bünyesi savaş-rantçısı ve çete üretiyor. Bu ülkede eşkiya çoktan hümdar olmuştur. Son olarak IHD başkanı sayın BİRDAL'a yapılan saldırının faillerinin çok kısa sürede yakalanması, devletin, deşifre olan odakları ve şahısları remi bir yolla devre dışı bırakarak, yeni ve daha sistemli çetenin hazırlığı içinde olduğunu göstermektedir. Bu çeteler artık Kürdistan ve Kürdistanlılara karşı sınırlı saldırılar yapmakla kalmamaktadır. Kürt sorununa dayanışma içinde olan Türk toplumsal muhalefetine yer alan kesim ve kişilerde onların hedefleri arasındadırlar. Mücadele birlikteliği, Türkiye'deki bu faşizan yapıya son vermek, özgür ve demokratik bir ortamın yaratılması, emekçi sınıf ve tabakaların ekonomik-demokratik mücadelelerinin kitleselleşme olanaklarına kavuşması için gereklidir. Ayrıca Kürdistan'daki savaş durum ve Kürt halkına ve onun özgürlükçü hareketine yönelik saldırılar devam ettiği müddetçe, bu savaşın gölgesi, hatta bizzat kendisi, Türkiye'nin her yerinde güncel olacaktır. Bu somut durum her iki muhalefet cephesinin-deki güçlerin ortak mücadelesini zorunlu kılmaktadır. Kürdistan'da Kürt halkının ulusal ve toplumsal düzeyde oluşturacağı birlik, Türk devrimci-demokratik kesimin de oluşturacağı birlik sorunu ve ortak mücadele biçimleri üzerinde somut ve kalıcı adımlar gündemde tutulmalıdır, koşulları yaratılmalıdır. Bunun kalıcı ve başarılı olması, herşeyden evvel her iki kesimin ilk etapta kendi alanındaki muhalefet odaklarıyla sağlam birlikler oluşturmasından geçer.

Türkiye, Amerkia ve İsrail devletleriyle yaptığı işbirliği çerçevesinde, hem orta-doğudaki dengenin kendi lehine planlamasını öngörüyor, hemde İsrail'in Filistinlilere karşı içte ve dünya komuoyunu oluşturma alanındaki tercübelerinden faydalanarak, Kürdistan'daki savaşı daha bir organize etmek ve Türk toplumsal muhalefetine de sindirmek ve boğmak istiyor.

Türkiye'de, İsrail örneği Türk ve Kürt muhalefetine yer alan aile ve kişilerin zaten yakılan işyerlerinden sonra bizzat oturdukları evler çıkarılacak bir yasa ile bombalaması ihtimali uzak olmasa gerek..

ORTA-DOĞU'NUN "KAR TOPU" OLMAMAK GEREKİR

Türkiye kürt sorununda ciddi problemlerle karşılaşıyordur. Kuşkusuz pek çok ülke Kürtlerin siyasi taleplerini bir koz olarak kullanma peşindedir. Bu ülkeler, önem sırasına göre, Suriye, İran, Yunanistan, Rusya ve Ermenistan olarak sıralanabilir. Özgün bir politikası olmayan ABD'nin tavrı ise kendisinin, İsrail ve Türkiye'nin çıkarlarına endekslidir. Stabile bir bölgeden yana değildir. Bu coğrafyada, Arap devletleriyle problemi olan İsrail ile Türk devletlerini yakınlaştıran faktör "düşmanımın düşmanı dostum" ilkesidir. Kürtler açısından tartışılması gereken diğer husus, ileriki dönemlerde netleşecek olan Rus-İran ve Suriye ağırlıklı bir diğer cephenin oluşması durumunda Kürtlerin hangi At'a oynayacakları sorundur. Buna bir daha ki yazıda Orta-doğu ve Kürt kartı başlığı altında değineceğim. Bence Küzeyliler açısından, Araplar'a oynamaktansa, Stërka Rızgari'nin yanlış bulduğu "melezleşme"ye de yer vermeden, sayın Günay'ın Ö.Politika'da işaret ettiği gib KUKM gücünü ve potansiyelini başarılı olma ihtimali daha yüksek olan ve de mevcut güçler arasında da kan davalarının henüz doruğa ulaşmadığı küzey Kürdistan'a ve Türkiye'ye çekilmelidir. Türk devletinin istemleri doğrultusundaki toplumsal muhalefetten, Türkiye'deki siyasal arenadan uzaklaşmış ve kimin ayağında olduğu bilinmeyen bir "futbol topu" veya kime atılacağı belli olmayan "kar topu" rolüne düşmekten kaçınmak zorundayız.

Bu bağlamda da Kürt halkının dört parçasındaki mücadelelerinin başarısı ve doğal bütünlüğü gereği tüm kürdistanlıların ortak çıkarlarda en üst düzeydeki birlikteliği için **ULUSAL KONGRE** gibi ulusal kurumların oluşumu stratejik avantaj olacaktır. Kuzeyli Ulusal Güçlerin başarısının birinci ayağı, alternatif politikalar üretmesi ve birlikler oluşturmasından geçer. Birliğin başarısının ikinci ayağı ise, inkar ve imha politikasının mimarı olan sistemin altında inleyen yanı-başındaki Türk halkının demokratik-devrimci muhalefetine CEPHE'si ile olan ortak mücadelesinden geçer. ✍

KOALÎSYONA **EMPERYLÎZMÊ**

ya ROJHÎLATA NAVÎN

Medeni FERHO

Pîştî şerê cihanê yê duyemin guhertinên diroki çêbûn. Serketina Yekitiya Sovyetê, Kampa sosyalist derxiste holê. Hêla dîn, ango kampa kapitalist destê xwe paland, erka xwe zêde kir, tengasiyên ku bi şerê Cihanê ye duyemin re derketine pêşiyê, di

**AMERÎKA LI HER
HÊLÊN ROJHXLATA
NAVÎN DE CÎWAR
BÛYE. BI TIRKÎYÊ Û
ISRAÎL RE
KOALÎYONEK
DAMEZRANDÎYE.**

demeke kî de berteref kîrîn. Kampa kapitalist êrişkerî jî xwe re kiribe bîngeh jî, diplomasi û hevkarîyên berjewendi xurt kîrîn. Bî hiş-mendiya bezîrgani hunandîneke wîlo afirand û kîre rojeva cihanê ku pêwendiyên dewletan li ser berjewendiyan hate lidarxistin. Politike kete qonaxeke dîn, ne tenê cîvax ketin nava hewldanên rêxistinî dewletan bî xwe jî, xwe li hevûdî dane hevûdî û rêxistinên hevpar derxistin pêş. NATO û piştî Pakta Warşowa... Pîrani di holka cihanê de ger û govanda NATO di hate xuya kîrîn. Minakên vê ger û govandê di dijberiya Komara Gel ya Korêya Demokratîk de xwe diyar kîr.

**AZMUNEYA YEKEM
LI ROJHILATA
NAVÎN E Û HEMBERÎ
GELÊ KURD E.**

NATO berhema sistema kapitalîse, piştî hilweşandina Sowyetîstana kevin jî hêza xwe berdewam dike. Îro ketiyê nava tevgerê ferehkîrîni ku dixwaze rojhîlata Ewropa teva di nava hunandina xwe de ragire. Sistem wîlo hatiye avakîrîn ku berjewendiyên Amerika têne pejîrandî. Ewropa car caran hewl bide û bixwaze ku di bazara cihanê de gavên mezî bavêje jî, liqasi kelem, dirîh û striyên Amerika dibê. Minaka vê çendê di kîrîza Iraqê de xuya

kîr. Jî ber ku kîrîza duyemin ya Iraqê daxuyand ku Amerika û Ewropa mina hevûdî naramî. Herwîha Petrola Xezarê ku hemberî biryara kîrîyari ya Amerika ku ambargoya bazîrgani li ser Îranê heye û hember hevparên ku bî Îranê re zêdeyî 20 milyon dolari wargehên kar vekî kîrîyaren cezayî lidarbixê, hevpara TOTAL ku Fransa, Rusya û Malezya paydarên wê ne, guhdariya Amerika nekîr û li Îranê dest bî kar kîr. Li gorî agahiyên di çapemeniya Cihanê de cih digîrîn., di cîvîna G-8 an, ango 8 dewlemendên mezî yên cihanê de mijara karûbarê hevpara TOTAL hatiye masetê û Kîlîntî û Yekitiya Ewropa de ne tenê guftûgo kîrîn. Bêguman guftûgoya di navbera Kîlîntî û Yekitiya Ewropa de hatiye hevpara TOTAL e. Hevparên dîn mina ŞEL û MOBÎL'ê û hvd. Jî dixwazî destên xwe biavêjî dewlemendiya Asya Rojhîlat. Berî çendekî, hate ragîhandî ku hevpara ŞEL jî serî li desthilatdariya Kîlîntî daye ku destên xwe biavêje karûbarê petrola Xezarê. Weke tê zanî berî çendekî, Kîlîntî li Ewropa bû û peymanek bî Yekitiya Ewropa re imza kîr.

Lı gori peymanê, hevparên Ewropa deri destura hundirin ya Amerika ku hemberi hevparên bı İranê re karûbarê bazirganiyê bikin hatiye imza kîrîn. Tê gotin ku ev peyman lı xış û hesabê Fransa nayê. Rast e!.. Fransa jı xwe destên xwe avêtiye Asya Rojhîlat û dıxwaze kar bike.

Bı hevpera TOTAL lı wir e. Bı imza kîrîna peymanê, Fransa xwe hemberi desturên hundirin yê Amerika ku kıryaran deri sinorên xwe lıdardixe girêbide. Dı firotina çekan de, ne lıqasi Amerika be jı, ne kêmi Amerika lı wir e. Minaka çek firotina Fransa dı alav û parçeyê nukleeri de ku firotina Hindistan û Pakistan. Hindistan beri çendeki 5 azmuneyên nukleeri lı sinorê Pakistan pêk anin. Dı destên Pakistanê de têra 8 atomên nukleeri uranyuma dewlemendkîri heye. Fransa bı alavên nukleeri re 40 balafirên şer jı di heman demê de firotine Pakistan. Fransa lıqasi Çînê, Amerika, Japon û hwd. Xwedî bazar e lı Asya Rojhîlat. Ev teva nişaniyên bazara cihanê ku hatiye levakîrîn e. Lêbelê endamên NATO teva ne weke hevûdın , jı xêr û xêratên bazara cihanê sudgirtî ne.

Îro, Amerika dıxwaze rê lı ber Rusya û Çînê bigire ku çekan ne firoşin İranê. Çıma? Amerika naxwaze ku rola wê ya Rojhîlata Navin qels û mısri bibe. İran bı hêz nake, Rusya dı heremê de xwedî paye nake, destên Çînê jı heremê dur dıke.. Lêbelê ew dı heremê de Îsrail dıke hêza super. Dewleta Tirk, bı hevkarîya Îsrail her serê çend rojan bı dijwari êrişên dıbe ser Başûrê Kurdistanê, Amerika dengê xwe dernaxa, Ewropa guhên xwe dıgire . Çıma? Tırkiye, lı heremê hevkarê mezın yê Amerika ye. Amerika bı saya NATO û Politika xwe ya êrişkeri her dem destên diktatoran gurtiye. Ewropa heya doh bû ku karê kolonyalisti pırr delal dımeşand. Demokrasi û Mafê Mirovan ku dı van rojê dawî de derketiye pêş., ketiye dewsa bı aşîti bı hevûdın re jıyan.

Beguman ev helwest lı gori berjewendiyên tê guhertin. Minakên vê çendê gelek m û hewce nîne ku em lı ser bı dorferahi rawestın.

Pışti salên 40'î, dı cihanê de pikola bı çêkbûnê dest pê kîr. Hêzên kapitalist bombeyên nukleeri çêkırîbûn û çavê cihanê dıtırsandın. Baregehên nukleeri vekırın, hêzên xwe yên çekdar lı derdorên cihanê ciwar kîrın û rola polistiya cihanê listın. Hingi ramanê lı cihanê yek desthilatdari derkete meydanê. Ev raman jı hêla Hitler ve jı hatibû pejurandın. Hitler dersên "lı cihanê yek desthilatdari" dı dıbistanên leşkeri de dıdane xwendın. Pıştê Britanya Mezın xwast vê rolê bileyize û emperetoriya ku roj lı ser ne dıhilat û ne dıçû ava damezrand. Îro Amerika ye .. Pêşi Latin Amerika safi kîr, pıştê Afrika safi kîr, dawî Yekitiya Sowyet têk bîr. Niha destên wî dı rojhîlata navin de ye, eger wê heremê safi bike, dora Asya Rojhîlat tê ku lingek jı yê Amerika lı wir e û dawî dora Asya dur tê. Amerika lı her hêlên Rojhîlata navin, çı leşkeri çı bazirgani, ciwar bûye. Lı pêşiya politika Amerika du hêz hene. yekemin hêz İran e û lı pêşiya Çînê bûye keliheke ne safikîrî. Hêza duyemin Kurd m., ku dıbin serkêşiya Partiya Karkerên Kurdistanê, PKK de şer dıkîr.

Parti Demokrati Kurdistan, politika makyewel bı xwe gurtiye û dı bin tûnê dagirkeriya erkê de dıxwaze bigihe qonaxeke serketi. Lêbelê derfet wilo xuya dıkîr ku, politika Parti Demokrati Kurdistan, dem kîne û wê têk biçê. Eger hevkarê PDK ne dewleta Tirk ba ne belki... Lêbelê hevkarîya dewleta Tirk şurê demokles e û bı tayê xaf hatiye girêdan. Eger lı heremê PKK nebe, tayê şurê demokles dıqete û serê PDK têk dıçê. İnisiyatifa diroki dı destên hêzên kapitalist de ye. Pêşveçunên cihana modern lı gori berjewendiyên hêzên kapitalist pêk tê. Eger Ewropa û Amerika ne kevinê zıqa hevûdın (ihtimaleke wilo xuya

nake) paşerojên cihanê tari ne. Yek heye, dewletên Erebi ku niha di nava tevgerike nû de ne, Rusya û Çin dikarin rengên paşerojê cihanê biguherin. Duyemin Ewropa û Rusya dikarin rê li ber şerê dagirkeriyê bigrin. Pîştî şerê sar, tîrsa şerê termonukleerî ketiye rêza duyemin, lê ne dûrî raman e. Hewldanên Îranê yê çêkên nukleerî, azmuniyên Hindistan û tehdidên Pakistan, iro nebe, sibê dikare bîbin tîrsa Amerika. Her sê mijar hêja ne ku mirov bi kûrayî û dorferahi li ser wan raweste.

Di jiyana cihanê de hêzên kapitalist xwedî erk in. Hoy û merc wilo hatine guhertin ku, jiyana navnetewî di nava normên nû de hatine hunandin. Têkiliyên navnetewî yê nû, li gori politika hundirîn tê lidarxistin. Êdî hêza sosyalist nîne û denge jî ser rûwê cihanê rabûye. Ewropa dixwaze ku vê rolê bigire. Bêguman dikeve nava hewldanan jî, lêbelê hevsarê xwe kiriye destên Amerika, zu bi zu nikare xelas bike. Bi aşiti û bi hevûdin re jîyan, cihê daye mafê mirovan ...Ewropa serkêşîya vê tezê dike û normên xwe, kriterên xwe xêz kirine. Yekitiya Ewropa bi van xêzîkên kîfş û ayankirî derdikeve hemberî dewletan. Minaka vê çendê ne pejiwandina endametiya Tirkiyê ya Yekitiya Ewropa ku di civina Luxemburg de biryar hate standin. Daxuyaniya dawî ya serok wezîrê Awusturya ku wê di serê vê mehê de serokatiya Yekitiya Ewropa bikin,.....Klima di axaftina ku bi rojnamevanê .....yê rojnama .....kiriye wîha dibêje. "Em ne diji alikariya ku Yekitiya Ewropa bide Tirkiyê ne, lêbelê jî bo endametiya Yekitiya Ewropa "na". Berê nekes bêje û ne em dipejirînin. Kriterên Ewropa hano, pêşî dewleta Tirk di vê van kriteran pêk bîne. Ew kriter çine: Yek mafê mirovan e, ya duyemin jî çareserkirina pîrsgirêke Kurdan e. Lêbelê jî bo ramanê mafên mirovan bigeh bigre pêwîste ku ewropa bêhtirîn bikeve nava hewldanan û dikaribe zext û zora Amerikaka bişikîne.

Qeraxên derya Spi û ber bi Rojhilata navin, bi hevkarîya Tirkiyê û Îsrail di bin kontrola Amerika da ye. Rewşa iro wilo di de xuyakirin ku armanca Amerika û hevkarên wê "Li çermixê dana kurdan e". Mina emperetoriya Roma ku li qelaçên dora Qutsê,(weke Aydın Zafer dibêje) di derdorên çend darên Zeytunan Îsa li çarmixê dan. Iro dixwazîna şoreşa Kurdan ku di bin serkêşîya PKK de dimeşe û armanca serkeftina sala 2000 dayê pêşîya xwe bifetisîne. Wîha xuyadike ku gelê kurd di bin serkêşîya PKK de wê çarenusiya sedsala 21'ê binivise. Bêguman ne hêsa ye û hêzeke mîna emperyalizma Roma hemberîye. Qesab in, hov in, di mînde ne .... Ji zarokên 7salî heya bigişe mirovên heştê salî didine ber beran. Şerrekî wuha dişwar dimeşînin ku serê mirovan bi xençer û şurê xuyanetê tê jêkirin. Tehdideki mezîni heye li ser cihanê. Daxwaz ewe kû cemawerê cihanê teva bikin bende. Îsrail generallên Tirk kirine payende û dimeşe. Amerika koalisyonek damezrandîye. Azmuniya yekem li rojhilata navin e û himberî gelê kurde. Amerika, Tirkiye û Îsrail, koalisyona rojhilata navine. Kîlîntin berdevkiya tirkiyê dike û diçe serdana Ewropa dixwaze navbera tirkiyê û Yekitiya Ewropa xweş bike. Rola berbûlî dileyize, dixwaze Tirkiyê mîna zava bi keça delal Ewropara bizewicîne.

PARTÎ DEMOKRATÎ
KURDÎSTAN,
POLÎTÎKA MAKYEWEL
BI XWE GIRTÎYE Û DI
BIN TÛNÊ
DAGIRKERÎYA ERKÊ
DE DIXWAZE BIGIHE
QONAXEKE SERKETÎ.
.....LÊBELÊ DERFET
WÎLO XUYA DIKIN KU,
POLÎTÎKA PARTÎ
DEMOKRATÎ
KURDÎSTAN, DEM
KINE Û WÊ TÊK BIÇE.
HEVKARÎYA DEWLETA
TIRK ŞURÊ DEMOKLES
E Û BI TAYÊ XAF
HATÎYE GIRÊDAN.
EGER LI HEREMÊ
PKK NEBE, TAYÊ
ŞURÊ DEMOKLES
DIQETE Û SERÊ PDK
TÊK DIÇE

Yahuda Cihu ye û malaqiyay jî Romara dike, Beko ewanê wê dernê ye û fesadiya Îsa dike, Roma diyajoyê ser Îsa û lî çermixê dixin. Îro Quts û Îsrail bî Tirkîyê re hevkarîyê dike û dîxwazî çermixekî dî nî ser çiyayê cudî , wargehê pîroz yê nuh pêşxember lî dar bixin. Qurbanê ku lî çermixê bîdî gelê Kurd e. Lêbelê serkeşê PKK ê A.ÖCALAN ev çend ditiye, dî axaftî û ragehandî nê xwe de balê dîkîşîne ser vê çendê .

Partî Demokrati Kurdistan, politîka makyewel bîxwe girtîye û dî bî tûnê dagîrkerîya erkê de dîxwazî bigîhe Qonaxeke serketî. lêbelê... hevkarîya dewleta tirk şurê demokles e û bî tayê xaf hatiye girêdan. eger lî heremê pkk nebe, tayê şurê demokles dî Qete û serê pdk têk dîçe Bêguman balkîşandî tenê ne bese. Pîrskîrek mezîne û bargîran e. Coxrafya rojhîlata navîn bî pîr cureyî û pîr rengîya xwe dîkare bikeve radeyêke ku hemberê hêzên dagîrker raweste û êrîşên wan bîde rawestandî. Pêşketî nê xwezayî, guhertî nê civakî jî bî xwêr tîne konferansa Kurd û Ereban ku sê rojî lî Kahîrê berdewam dike, çiqasî siya Partî Demokrati Kurdistan lî ser konferansê xuya bikejî nişaniyên guhartî nê ne. cemawerê ereb bikeve nava hewuldanan jî, bî navê BAAS, yan jî bî navê şoreşkerîya îslamî derbikeve holê jî, tîrsonêk e. Tu hewuldan û derfetan lî pêşîya guhertî nê bîngehî venake. Lewra berî naha me got, gelê Kurd çarênnusîyan sedsala 21'ê dînivîse. Jî berku şoreşa Kurdî, hînek derfet û guhertî nê bîngehî lî rojhîlata navîn derdîxe holê. Tîrsa Amerîka ew e. Tîrsa koalîsyona dewsa emperyalîzmê lî rojhîlata navîn ew e.

**CEMAWERÊ EREB
BIKEVE NAVA
HEWULDANAN JÎ,
BÎ NAVÊ BAAS,
YAN JÎ BÎ NAVÊ
ŞOREŞKERÎYA
İSLAMÎ
DERBIKEVE HOLÊ
JÎ, TIRSONEK E.**

Azmuneyên dîroki rastîyek derxîstîye hemberê cihanê, çavkaniya bîngehî ya şoreşan ne şer e. Tevgera civakî ye, ku bî heza leşkerîra lîvandîna cemawer û raperîna koman lî dar bîxe ye. Pêvajoya şoreşa Kurdistanê jî dî encamêkî wîlo da dîmeşe. Dîrekt bî şer re, anti dîrekt bî tevgera cemawerê Kurd re ye. Hewuldanên artêşa Tirk ku bî stratejî û planên koalîsyona emperyalîst ya rojhîlata navîn, ku bî roket, balafîran û bombardîmanên teknîka pêşketî dîmeşî nî, jî vê çendê ye. Pêşketî nê dîroki tevlihev û dijberî hevûdî nî. Jî nû û taze dîzî ango derdîkevîne holê, cîhê xwe dîparêzî nî, hebûna xwe berdewam dîkî nî, kevî nî nû dîdî nê ber hîmbêza xwe û hîmberê kevî nî nû raperîneke mezîn dîmeşî nî. Lewra em dîkarî nî dawîya nîvîsa xwe de û lî gorî ramanê jor, bêjî nî ku şoreşa Kurdistanê herka dîroki hemberî hêzên dagîrker dîparêze û nahêle ku herka dîroki bête rawestandî nî.

Çarenusîya dî xîslet û karakterê mîrovan de ku bî avayekî azadîxwaz heye, bî şoreşa Kurdistanê û saya 15 salên têr berdêl qonexekî guhertîna civakî de, ku netewe û daxazên gerdûnî jî xwera kîrîne bîngehî, (Ev îdeolojî her dem roleke pêşverû leyîstîye) derketîye

mevdanê....

98

Baharında Durum

Kazım Baba

1 998 baharında yine Kürdistan ulusal hareketi ile Türk devleti arasında yıllardır süren savaşın dozajı büyük bir oranda arttı. Daha önceki açıklamalarında Türk Genelkurmayı sözcüleri "biz PKK yi ve gerillayı marjinalleştirdik. Gerillayı denetlenir duruma getirdik. bundan sonra iş sivillere düşmektedir. Ekonomik ve sosyal olarak bölgenin sorunları çözümlenmelidir." diyorlardı. Ama 98 baharı geldiğinde kendi söylediklerini kendileri, başlattıkları askeri operasyonlarla, psikolojik savaşla, diplomatik uğraşla yalanladılar. Botanda başlattıkları askeri operasyon, Diyarbakır-Muş-Bingöl üçgeninde başlattıkları operasyonlar barış ve demokrasi isteklerine T.C'nin savaşla cevap vermesidir. 450 Gerillaya karşılık 50 bin'nin üzerinde iyi donanmış, savaş helikopter ve uçakları destekli T.C nin Amed operasyonu kendi deyimleri ile son yılların en büyük operasyonudur. 450 kişilik bir güce karşılık böylesi büyük bir güçle operasyon başlatmaları kendi konumlarını göstermektedir. büyük bir yaygarayla operasyonları başlattılar. Ancak sessiz sedasız çekilmeleri anlamlı olsa gerek. bu operasyonlar 98 yılında da T.C nin yıllardır Kürt halkı'nın inkârı üzerine yürüttüğü devlet politikasına bir değişikliğe gitmeye niyetli görünmemektedir. Görünen Türk devleti'nin yıllarca sürdürdüğü Kürt halkını inkâr ve imha politikasını devam ettirmekte olduğudur.

.....KORKU
DUVARLARI
AŞILMIŞ, BAŞTA
KÜRT HALKI
OLMAK ÜZERE
KÜRDİSTAN'DA
VE TÜRKİYE'DE
BU-LUNAN TÜM
HALKLAR KURUM
VE
KURULUŞLARIYLA
BARIŞI VE
DEMOKRASİYİ
HAYKIRMAKTADIR
BU SESİN DA-HA
GÜR ÇIKMASI İÇİN
BARIŞI VE
DEMOKRASİYİ
SAVUNAN HER
PARTİ'NİN,
KURUMUN,
KİŞİLERİN BU
BARIŞ VE
DEMOKRASİ
PILATFORMUNDA
YER ALMALARI
GEREKİR.

Bir tarafta askeri operasyonlar yapan Türk devleti diğer taraftan susurluktan sonra ara verdiği cinayet şebekelerini devreye sokarak Kürtleri ve onun dostlarını sindirmeyi hedefledi. Vedat Aydın'la başlayan faili devlet cinayetler sürecine susurluktan sonra ara verdi. T.C. İHD genel başkanı Akın Birdal'a yapılan suikast girişimi ile tekrar tekrar faili devlet cinayet sürecinin başlatılmasına start verildi. Yakalanan tetikçilerin verdikleri ifadeler de katledileceklerin listelerini açıklamaları böyle bir sürecin tekrar başlatıldığını göstermektedir. Barış ve demokrasiden yana olan kurum ve kişileri sindirmeyi amaçlamaktadırlar. Barış sever, demokrat kamuoyunun tepkisi, uluslar arası sivil toplum örgütlerinin, devletlerin müdahalesiyle tetikçiler polisler tarafından yakalandılar. Bu yakalamada polis-asker çelişkinin rolünü de görmek gerekir kanısındayım.

Bu filmin sonucunu hep be-raber izleyeceğiz. Denildiği gibi nereye kadar giderse gidilir mi? Hükümetin böyle bir niyeti olsa bile gittiği yere kadar gidebilme gücüne sahip mi? Yoksa susurluk olayında olduğu gibi herşey ölen Çatlı ya yüklendiği gibi, şimdide efsaneleştirilmiş ve yakalanması mümkün ol-mayan "Yeşil" e kadar yeterli görülüp sürece yayılarak olay unutulur mu? Bunları ileride hep beraber göreceğiz.

Yalnız çetelerini harekete geçirmemiş Türk devleti. Sivil toplum örgütleri yöneticileri üzerinde baskı uygulayarak, muhalefet partilerini kapatarak yada HADEP te olduğu gibi parti yöneticilerini tutuklayarak, şubelerini sık sık arayarak, muhalif gazeteleri kapatarak ve yazarları hakkında davalar açarak yada tutuklayarak, kendilerine muhalif olan her kurumu ve kişiyi susturmaya çalışmaktadır.

Ancak korku duvarları aşılmış, başta Kürt halkı olmak üzere Kürdistan'da ve Türkiye'de bulunan tüm halklar kurum ve kuruluşlarıyla barışı ve demokrasiyi haykırmaktadır. Bu sesin daha gür çıkması için barışı ve demokrasiyi savunan her parti'nin, kurumun, kişilerin bu barış ve demokrasi platformunda yer almaları gerekir. Böylesi bir platformu, başta HADEP ve ÖDP olmak üzere muhalif siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin toplumsal muhalefeti de yanlarına alarak oluşturmaları gerekmektedir. Kürdistan ulusal kurtuluş savaşçılarının askeri alandaki barış, demokrasi ve özgürlük savaşımı devam ederken, kitlesel alanda da böylesi bir platform yaratılarak barış, demokrasi ve özgürlük mücadelesine katkıda bulunulur. Türk devletinin korktuğu da böylesi bir platformun yaratılmasıdır. Mevcut sistem karşıtlarının ortak davranacakları bir platformda buluşmaları barışın sağlanması, demokrasinin yaratılması, özgürlüklerin elde edilme mücadelesinde bir zorunluluktur. Bugüne değin yaratılmamış olması veya oluşturulan platformların kısa süreli yada dar çerçeveli oluşları bundan böyle yaratılmayacağı anlamını taşımamalı. Bu uğraş sürekli kılınarak bu başarılmalıdır.

Türk devleti savaşı yalnız askeri olarak değil psikolojik ve diplomatik olarak da hızlandırdı. psikolojik olarak özgürlük savaşçılarının, barış demokrasi ve özgürlük isteyenlerin morallerini bozmak, halkı kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek için televizyon ekranlarını, gazete sayfalarını pervasızca kullanmaktadır. Televizyonlarda haber sunucularını, program yapımcılarını, gazetelerde köşe yazarlarını, sayfa düzenleyicilerini mehmetçikleştirmiş. Türk televizyonlarında hangisinin ekranlarına bakarsanız bakın mehmetçik programıdır. Tüm psikolojik savaş kurmaylarının emrindedir. bunu görmek için iyi bir gözlemci olmaya gerek yoktur. Aynı durum gazete sayfalarına da yansımaktadır. Psikolojik savaşa herkim ki hizmet etmez veya hizmette kusur ederse cezaya mustahak görülür. Kitleyi psikolojik bombardıman altında tutarak amacını rahatça gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu psikolojik bombardımana karşı mücadele aynı araç ve gereçlerle olanaklıdır. Kürt halkının özgürlük hareketi, savaşımı ve halkının desteği sonucu satalit ile yayın yapan ve her tarafa hitap edebilen bir televizyona, tüm zorluklara rağmen Türkiye'de ve Avrupa'da birer günlük gazeteye sahip bulunmaktadır. bunların yanında haftalık, aylık gazete ve dergilerde gerek Kürt siyasal örgütleri, gerekse de Türk sol muhalefeti tarafından yayınlanmaktadır. Bu araçlarla Türk devletinin psikolojik bombardımanını boşa çıkaracak şekilde kullanılmalıdır. Özellikle günlük yayın yapan televizyon ve gazetelere daha açıkçası MED-TV program yapımcılarına ve Politika gazeteleri yazarlarına

önemli görevler düşmektedir. Oklar sürekli düşmana ve ona hizmet edenlere yönlendirilmelidir. T.C nin hizmetinde onlarca televizyon ve günlük gazete varken, Kürtler ancak bir tanesine sahiptir. Bu nedenle Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesinin hizmetinde çok verimli kullanılmalı. Bu şekliyle ancak T.C'nin medya savaşını bertaraf edebilme olanağına sahip olunabilir. Diğer yayınlarda bu doğrultuda tamamlayıcı olmalıdırlar.

Diplomatik alanda T.C. her geçen gün daha da yalnızlaşmaktadır. Devletin tüm olanaklarını seferber etmelerine rağmen, ihaleleri rüşvet olarak kullanmalarına rağmen uluslararası alanda narkotik devleti, kara para aklayıcı devlet, insan haklarını ihlal eden devlet, çete devlet, tarihte Ermeni ve Asuri halkı, geçmişte olduğu gibi bugünde başta Kürt halkı olmak üzere diğer halklar üzerinde yürüttüğü imha ve yok sayma politikasından ötürü jenostçı devlet sıfatlarından kurtulamamaktadır. Avrupa Birliği'ne alınmamasına neden olarak, Kürt sorunu'nun siyasal çözümüne yanaşmaması, insan haklarına riayet etmemesi, uyguladığı savaş ekonomisinden ötürü iflasınm eşiğinde olması gösterilmektedir. Her ne kadar o "bizim başka alternatiflerimiz vardır" dese de, Avrupa'dan aldığı "sorunlarını çözde gel" istemine yakın bir isteme de islâm ülkeleri konferansında karşılaştı. Her geçen gün uluslararası alanda yayılcı ve soykırımcı politikasından ötürü teşhir olan T.C bu alanda yalnız diplomatları'nı değil, tüm devlet erkanını görevlendirmiştir. Her giden ulufe dağıtır gibi gittiği yerde bir veya bir kaç ihaleyi peşkeş çekmek istemektedir. Tüm bu devlet olanaklarını kullanmalarına rağmen Orta-doğu'da İsrail hariç hiç bir devletle, hiç bir komşusuyla iyi ilişkilere sahip değiller. Şu anda tek dayanağı İsrail ve ABD'dir .

Orta Doğu'da İsrail devleti'nin Arap devletleriyle problemleri vardır. İsrail Orta-doğu'da askeri partner olarak Türk devleti'ni bulmuştur. T.C. onun askeri, diplomatik gücünde yararlanmakta buna karşılık T.C. İsrail'e askeri eğitim alanları sunmakta, ortak askeri tatpikatlar yapmakta. Bu İsrail-T.C. ilişkisi bölge devletlerini tehtit edici olduğu gibi Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesine zarar vermektedir. İsrail devletinin ulusal kurtuluş mücadelemize zarar verecek davranışlardan ve ilişkilerden kaçınması gerektiği, kendilerinin de daha önceleri böylesi bir süreçten geçtiklerini kendilerine hatırlatmak ulusal mücadelemizin karşısında değil de aksine yanında yer almalarını sağlamak Kürt diplomatlarının görevidir. Kürt ulsal kurtuluş mücadelesine karşı Türk devletine karşı yapacakları her yardım bölgede istikrarsızlığı körükleyeceği, bunun kendilerine de zarar getireceğinin belirtilmesi yine Kürt diplomatlarının görevleri arasındadır.

T.C. ASKERİ, SİYASİ, EKONOMİK VE DİPLOMATİK ALANLARDA BÜYÜK SIKINTILARI YAŞARKEN, KÜRT SİYASAL PARTİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER, ÖZELLİKLE DE SİLAHLI GÜCE SAHİP ÜÇ BÜYÜK KÜRT PARTİLERİ OLAN PKK, YNK VE KDP ARASINDAKİ OLUMSUZ İLİŞKİLER HEM GÜNEY KÜRDİSTAN'DA HEM DE KUZAY KÜRDİSTAN'DA KÜRT HALKININ ÇIKARLARINA ZARAR VERMEKTEDİR.

Güney'de oluşan federasyon YNK ve KDP'nin sen-ben davasına kurban gitti. İkisi arasında Ki çatışmalar halen askeri olmasa da diğer alanlarda devam etmektedir. Parçalanmış Kürdistan'ın güney parçası da şu anda fiilen üç parçaya bölünmüş durumdadır. Bir kısmı halen Irak devleti yönetiminde, diğer kısmı da YNK ve PDK arasında parçalanmış durumdadır. Ele geçen 1992'den sonraki olumlu durumu bu partiler halkımızın çıkarlarına kullanacaklarına, diğer parçalardaki mücadelenin hizmetine sunacaklarına tersini yapmaktadırlar.

PDK, Güney Kür-distan benim bölgem başka Kürt partileri ve gerillaları burada barınamaz demektir. Bundan ötürü de gerillaları Güney'de bulunan PKK'ye savaş açmıştır. Bununla da ye-tinmeyerek Türk askerlerini Güney'e davet ederek hem Türk devletinin hayallerini gerçekleştirmesi için ortam hazırlamakta hem de Türk askerleri ile beraber gerilla üs-lerine saldırmaktadırlar. Bu saldırı direkt Kuzeydeki mücadeleye saldırdır.

Herkes şunu çok iyi biliyorki gerillanın zayıflaması Kuzey Kürdistan'daki ulusal kurtuluş mücadelesinin zayıflaması demektir. Buna rağmen kişisel veya partisel çıkarlar için böylesi bir davranışa girmek kabul edilemez olmalı. Aynı zamanda bu davranışlarının gelecekte kendilerine de büyük zararlar vereceği de bir gerçek.

T.C.'nin askerleri 20 Mayıs'ta Güney Kürdistan'a takviye güçlerini tekrar gönderdi. Bu seferleri ile birden fazla amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. *Bir*; PDK'yi tüm yönleri ile denetimi altına almak, *iki*; orada bulunan Gerilla güçlerini saf dışı bırakmak, bırakamazsa bile Gerilla gücünü orada tutarak savaşın Kuzey Kürdistan'a ve Türkiye'ye yayılmasını engellemek, *üç*; orada kalıcılaşmak için oluşturmak istediği Türkmen devletini-otonom veya federal farketmez-oluşturmak ve bunun garantörlüğünü yüklenerek Musul-Kerkük petrollerini ele geçirmek gibi bir taşla bir kaç kuşu vurmak istemektedir. Buna yol veren PDK'adir. Sömürgeci T.C.'nin bu denli hizmetine giren bir partiye yakışan sıfat neyse PDK'ye de yakışan sıfat odur. Özellikle Kuzey Kürdistan'lı siyasi partilerin PDK'nin bu tavrına sessiz kalışları anlaşılır değildir. Çünkü onlar T.C.'yi çok iyi tanırlar. Yıllardır T.C. Kürtleri inkâr etmektedir. T.C. için Kürtler "dağlı Türkler" dir. Bu Güney'de de "Türkmen" olabilmektedir. T.C. bunun altıyapısını oluşturmaya çalışmaktadır. Böylece Güney Kürdistanlıları Türkmen, Güney Kürdistan'ı da Kuzey Irak Türkmen Cumhuriyeti yapma hayallerini T.C.'nin taşıdığını hesaplamalıdır Kuzeyli partiler. Bundan ötürü de PDK'nin ve YNK'nin T.C. ile olan ilişkilerinin Güney'de Kuzey'de Kürt halkına zarar verir durumda olmaması zorunludur. Bu zorunluluk sürekli hatırlatılmalıdır.

Kuzey'deki parti ve örgütler arasındaki ilişkiler Güney'deki gibi olmaması sevindiricidir. Tümünüyle olmasa bile ulusal kurumlarda beraber çalışmakta, siyasal diyalogun yolunu açık tutmaktadırlar. Fakat bu onlar için yeterli değildir. T.C.'nin tüm alanlarda bir çıkmaza girdiği bir dönemde Kuzey Kürdistanlı tüm parti ve örgütler tüm alanlarda atağa geçmelidirler. Ulusal platformlar (adı ne olursa olsun), ulusal kurumlar oluşturmak yada oluşmuş ulusal kurumlarda yer almak T.C.'ye siyasi, psikolojik ve diplomatik darbe vurmaktır. Ulusal mücadeleyi başarıya götürmektir.

Bu görevlerinin yanında ülke dışında özellikle de Avrupa'da bulunan Kürt halkının sorunlarını programlaştırmalıdır. Bir milyonu geçen Kürt kitlesine yalnız bugün değil gelecekte de ihtiyacın olacağı hesaplanmalıdır. Eğer ülke dışında veya Avrupa'da bulunan halkımızın sorunları programlaştırmazsa, onlar için kalıcı yerel kurumlar oluşturulmazsa üçüncü ve sonraki kuşaktan yararlanma olasılığı ortadan kalkacaktır. Ulusal mücadelenin başarısı halinde de onlara kadro açısından, diplomatik alanda ve ekonomik olarak önemle ihtiyaç olacaktır. Bunun bugününden hesaplanması gerekmektedir...□

Son Olaylar ve Biz

KÜRTLER

Murat BARAN

Türkiye devleti ordularının Kürdistan'ın güneyine girişi kuşkusuz istenmeyen bir olaydı, ancak TC'nin kendi savaş pratiği itibarıyla doğadı. İstenmeyen, yanlış, kabul edilemez olan PDK'nın, TC ordusunu daveti ve bilfiil PKK'ya karşı birlikte hareket etmesidir. Diyebilirim bu bütün Kürdistanlıları yüreğinden yaraladı. PDK ve PKK'nın ilişkilerinin bozulmasında PKK'nın hatası olabilir, ki var, Öcalan kendisi, hatalarının olduğunu samimiyetle bir kaç defa MED-TV de verilen konuşmasında özellikle vurguladı. Samimiyet gösterip söylemiyorlar, ancak örgütlerarası ilişkilerin bozulmasında PDK'nın, YNK'nın günahları daha bir büyüktür denebilir. Kuşku yok Kürt ulusal muhalefetinin kuzeyli-güneyli diğer parti ve örgütlerinin de, Güney kürdistan'da siyasi otoritenin oluşmamasında az veya çok, yanlışlıkları var.

ULUSAL KURTULUŞ MÜCADELESİ VEREN TÜM ÜLKELERDE ÖRGÜTLERARASI BÖYLESİ ÇEKİŞME VE TARTIŞMALAR OLMUŞTUR, KÜRT ÖR-GÜTLERİ ARASINDA DA OLMASI DOĞALDIR. DOĞAL OLMAYAN ÖRGÜTLERİN ARALARINDAKİ SORUNLARI ŞİDDET KULLANARAK ÇÖZMELERİDİR. Hele bir örgütün, kendi halkının düşmanını davet ederek, onunla birlikte el-ele, omuz -omuza diğer örgütü cezalandırmaya kalkması hiç bir şekilde tasvib edilemez, bunun hiç bir haklı gerekçesi olamaz, bu affedilemeyecek bir tutumdur.

Taraflar hatalarını anladılar, TC'nin ve diğer düşman güçlerin oyunlarını gördüler, aralarında barış yapacaklar, savaş duracak diye bir ara umuda kapıldık. Kuzeyi, Güneyi, Doğusu ve Batısı ile tüm Kürdistanlıların beklentisi, barış idi. Kürdistanlı örgütlerin birlikteliği ve mücadele de birliğin sağlanmasıydı. Kuzeyli örgütlerin biraraya gelerek bir barış heyeti oluşturmaları, Öcalan'ın bu oluşuma sıcak baktığını, görüşmeye hazır olduğunu ifade etmesi, Barzani ve Talabani'nin aynı şekilde görüşmeye hazır olduklarını ifade ettiklerine dair yayılan söylenti, soruna çözüm aramak için insiyatif kullanarak Güney'e giden Mehdi Zana'nın MED-TV'ye telefonla yaptığı açıklama yüreğimize su serpti. PDK-YNK arasında sağlanan ateş kes anlaşması, masaya oturmaları, YNK'nin ve PDK dışındaki güneyli (Küçük ve büyük) örgütler ile İran kesiminden siyasi partilerin Ulusal kongre çalışmalarına katılmaları, PRK-Rızgarinin aktif olarak ulusal kongre çalışmalarında yer alması yanında, diğer kuzeyli örgütlerin, ulusal kongreye sıcak baktıkları yolunda açıklamalarda bulunmaları daha da bir sevindirmişti Kürdistanlı yurtseverleri.

Ne varki, umudedildiği gibi olmadı, TC yine Güney Kürdistan'a girdi. Yine PDK, PKK'ya karşı... TC Ordusunun yanında olmasa da mihmandarlığını yapıyor, en azından TC'nin girişine karşı değil. Birlikte olsun veya olmasın PKK gerilalarına saldırısı var... PKK'nın TC ordusu yanında PDK ile çarpışmak durumunda olduğu söyleniyor... Gazete ve televizyon hergün PKK gerilalarının PDK'nin peşmergeleri tarafından pusuya düşürülerek öldürüldüğü

ve PKK'nın, PDK karagahlarına saldırısı haberi verilmektedir. Ne acıdır ki, TC Ordusunun Güney'e girişine YNK de tavırsız, Güney halkından da arzulanan tepki daha gösterilmedi.

Açık ve seçik görülüyor; PDK ve PKK arasında bu savaş, Güneydeki örgütler arasında varolan gerginlik sürecektir gibi.. Görüldüğü kadarıyla, TC, Güneyde Kürt örgütleri arasındaki sürtüşmeyi, silahlı kavgayı sürdürmede kararlı. Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesini gücünü tümüyle Güney'e taşıyarak orada mücadeleyi kilitleme amacındadır. Sadece kuzeyde değil, güneydeki gelişmelere karşı bunu da dikkate almaktadır. Hesabı bu kaosu devamını sağlamaktır. Denilebilir ki, Irak devletinin de hesabına geliyor, karşı çıkışı usuldendir.

TC, Türkmenlere oynuyor. Programı ileriye dönüktür. Güney'i, ileriki bir dönemde bir istikara kavuşma durumu olsada, hem Irak devletine ve Kürdistan'da oluşacak Kürt otoritesine karşı bölgedeki ekonomik çıkarlarını korumak hem de Kuzeydeki mücadeleye karşı bölgeyi kontrol etmek için orada varolma hesabındadır. Kuşkusuz bunu da, orada Türkmenler için özel bir siyasi yapı oluşturması halinde kazanabilir. Tüm uğraşları bu yoldadır. Türkmenleri siyasi ve askeri olarak hazırlayarak maddi bir güç olarak ortaya çıkarıncaya kadar Güneye saldırı, örgütler arası ilişkileri bombalama, varolan kaosu devam ettirme oyunlarını sürdüreceklerdir. Görünen şu ki PDK, de bu senaryonun sahnelenmesinde üzerine düşeni yapma kararındadır. Kuşku yok ABD ve İsrail de TC'nin bu senaryosuna sıcak bakmaktadırlar.

ABD'nin, Güney'de veya Kuzey'de Kürt sorununun siyasi olarak bir çözüme kavuşması, bölgede istikrarın sağlanması yolunda bir politikası yoktur. Bu hesabına gelmez, bölgedeki egemenlik politikasına ters düşer. Kürt sorununda savunduğu çözümsüzlüktür ve bu güne kadar yaptığı da budur.

ABD dış işleri temsilcilerinin ya da CIA sorumlularının arada bir Kuzey Kürdistan ile ilgili kah Kürtleri kah Türk devletini rahatlatan beyanlarda bulunmaları bence sahtedir. Hem TC Devletini hem de Kürt ulusal muhalefetini, "beni hesaba katmak zorundasınız, ben he demedikçe bu olmaz" yolunda bir yandan tehdit diğer yandan da sorunun çözümünde tek umut olduğu imajı vererek bir yerde tutmak için böylesi açıklamalara gerek görmekteyiz.

İsrail devletinin de istemi budur. Çok iyi biliyor; Türkiye, eğer Arap ülkeleri ile veya kendi iç sorunu (Ki bu da Kürt sorunudur) olursa kendisiyle birlikte olur. Ayrıca İsrail'in, Arap devletleri içinde, en fazla rahatsızlık duyduğu, güçlenmesinden endişe ettiği devlet Irak'tır. İç sorunu olmayan bir Irak elbette güçlü olur. Güçlü bir Irak'a elbette İsrail tahammül gösteremez. Bu nedenledir ki, İsrail devleti de Kürt sorununda çözümsüzlükten yanadır.

Rusya'nın Güneye ve Kuzeye bakışı farklıdır. Kuzey'de çıkarı Kürt sorunun çözümsüzlüğünde ve savaşın devamındadır. Kavgası Kazak ve Azerbaycan petrolünün kendi kontrolü altındaki ülkeler üzerinden akışını sağlamak ve bu meyanda TC'nin Türki cumhuriyetler üzerinde etkin olmasının önüne geçmekle sınırlıdır. Biliyor ki ABD ilerde ancak TC'nin aracılığıyla bu kesim üzerinde ağırlığa sahip olabilir. PETROLÜN KÜRDİSTAN ÜZERİNDEN AK-DENİZE AKITILMASINA KARŞI İLERİ SÜRDÜĞÜ TEK GEREKÇE, BÖLGE-DEKİ SAVAŞ VE GÜVENSİZLİK ORTAMIDIR. BUNUN İÇİN DE BÖLGEDE SAVAŞIN İLELEBET SÜRMESİNİ İSTİYOR. KÜRT SORUNUNA BU DÖNEM-DE İLGİ DUYMASI VE KÜRT ULUSAL MUHALEFETİYLE İLİŞKİYE GİRMESİNİN DE NEDENİ BUDUR. Kürtlerin kuzeyde Türklerle oturmasına, orada bir Kürt otoritesinin kurulmasına en azından petrolün Karadeniz kıyısına taşınacağı tarihe kadar, sıcak bakmaz.

Doğacak bir kürt otoritesinin, petrol borularının getireceği ekonomik kazancı dikkate alarak, Kürdistan`dan akması yolunda tavır oluşturacaklarını dikkate alamıyacakları düşünülemez.

Kürt ulusal muhalefetine en azından siyasal destek veren, misafirperverlik gösteren Yunanistan`ın soruna bakışı da bu çerçevededir. Kıbrıs sorunu, Turizm sektöründe TC` ile olan rekabeti, Avrupa birliği olayı, (ki alınması ekonomik ve siyasal çıkarlar noktasında doğru bulunuyor) nedeniyle Yunanistan Kürt sorunun çözümüne hiç bir halde evet demez. Savaşın ve Türkiye`de varolan güvensiz ortamının devamını ister.

Kuşkusuz her ülke bu temeldeki ilişkilerinde çıkarlarını esas alırlar, bu da doğaldır. Kürt ulusal muhalefeti elbette bu ülkelerin TC ile olan çelişkilerinden yararlanmalı, bu devletlerle kurulan ilişkilerde devletlerin bu politikaları dikkate alınmalıdır.

İtalya`nın, Almanya`nın, Fransa`nın ve diğer Avrupa ülkelerinin Ortadoğu kapsamında kürt sorununa yaklaşımları da kendi ülkelerinin bölgedeki çıkarları, Türkiye`den ve diğer bölge devletlerinden beklentileri, kurdukları ittifaklarla doğrudan bağlantılıdır.

Ancak bugünkü konumda, Avrupa devletleri, ABD, İsrail, Yunanistan ve Rusya`nın tersine Kuzey`de ve Güney`de kürt sorunun siyasal olarak çözümünden yanadırlar. Ve çıkarları da bunu gerektirmektedir. Kuşku yok Türkiye`yi Kürt sorunun çözümüne en fazla zorlayan da Avrupa ülkeleridir. Çünkü onlar için iç sorunlarından arınmış, demokrasinin işlediği bir Türkiye daha makbuldür, menfaalarına daha bir uygundur.

Avrupa devletlerinin bugün istenilen seviye de tavır oluşturmamasının günahını kendimizde aramamız gerekir. Diyebilirim ki, Avrupa, Kürt ulusal muhalefet örgütleri ve güçlerine, aralarındaki çekişme, güneyde kürt örgütleri arasındaki kavga, bölge devletleriyle olan ilişkilerdeki tutarsızlık, ayrı duruşlar, ne istedikleri yolunda net olmayışları nedeniyle güven duymamaktadırlar.

Bilmemiz gerekir, sorunun çözümünde önemli olan öz gücümüzdür, bizleriz. Avrupanın, Türkiye, Kürdistan kamu oyunun ve dünya kamu oyunun kürt ulusal kurtuluş mücadelesine destek vermeleri, yanımızda yeralarak, sorunun siyasal çözümü için TC`yi zorlamaları, ABD`ye başkaldırmaları da bize, biz Kürdistanlı örgütlere, Biz Kürdistan`lı aydınlara bağlıdır.

Dönüp bir kendimize bakmalıyız:

PDK, halen, Kuzey`deki mücadelenin kaybetmesi dururunda Türkiye`nin kendisi ve diğer güneyli örgütlerin korkulu rüyası olacağına bilincinde değildir, yada dikkate almıyor. Halen Kürdistan olarak Güneyi görüyor ve kendini merkeze koyuyor, diğer parçalardaki mücadeleye sadece Güneye, kendi otoritesine hizmeti layık görüyor.

YNK halen güven verici bir politikaya sahip değil. Kiminle olacağı, nerede duracağı belirsiz. Ne Ulusal Kongre, ne PDK ile ittifak ne de diğer örgütlerle olan ilişkilerinde net ve samimi değildir.

PKK, her ne kadar diğer örgütlere nazaran daha bir aktif tavır koyuyorsa da, ne kuzey örgütleri arasındaki cephe olayına, ne de ulusal kongreye ve bu güne kadar sürdürülen kongre çalışmalarına stratejik bir yaklaşım gösterdiği söylenemez. Kürt Ulusal Muhalefet Örgütleri, ulusal kurum ve kuruluşlar ve Kürt aydınları ile olan ilişkilerde, azda olsa, büyük örgüt ve güç olmanın getirdiği hegemonyacı anlayışa sahiptir ve bunu sürdürüyor.

Kürdistan`da nice haller yaşandı, nice badireler atlatıldı, PSK halen "ben bilirim" "ben aydınım" "benim politikalarım doğrudur" kompleksinden kendini kurtaramadı. Halen kitlelere yönelik düzenlediği toplantı, konferans ve diğer etkinliklerde, kendilerinden olmayan ve hesaplarına gelmeyenlere yervermiyorlar. Düzenledikleri şenliklerde, gecelerde, kendilerinden veya kendileri ile birlikte olanların dışında olan parti, örgütlerin masa açıp yayınlarını sergilemelerine halen karşı çıkmaktadırlar.

PSK dışındaki diğer Kuzeyli örgütler, halen örgüt içi çekişme ve tartışmalardan kendilerini kurtaramadılar. PSK de dahil hiç birisi 1980 önceki düzeyde bir siyasi faaliyet içine giremediler. Çoğu, kitlelere yönelik bir çalışması olmadığı gibi, bildiri, bülten çıkararak veya farklı bir eylemle, Kürdistan ve Türkiye`de yaşanan gelişmelere karşı düşünce ve tepkilerini ortaya koymadılar. Çıkarılan Bildiri ve Bültenler de kitlelere ulaştırılması olanaklarına sahip olunmadığından gerekli yerlere ulaşmıyor.

Bunların Ulusal kongre, ulusal cephe, programları ve bu hususta bir çalışmalarının olduğu söylenemez. Ayrıca PRK-Rızgari, Kürdistan Kominist Partisi, PİK ve Hevgirtin-Welatparêz`ın dışındakiler, gerekliliğine işaret etmelerine rağmen, "katılırsam PKDW`yi tanımış olurum" kompleksinden kurtulamadıkları için 1995`ten bu yana sürdürülen ulusal kongre çalışmalarına katılmamakta halen ısrar etmektedirler. Cephe veya ulusal kongre veya başka türlü birliktelik için bir inisiyatif koyma durumları da yoktur.

BİRİBİRİNDEN KOPLUK, ULUSAL PROGRAMLARDA VE ULUSAL KURUMLARDA BİR ARAYA GELMİYEN, BİRİ-BİRİYLE ÇATIŞAN, ARALARINDAKİ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE ŞİDDETE BAŞVURAN, BÖLGEDEKİ DEVLETLERLE FARKLI VE TERS İLİŞKİLER İÇİNDE OLAN BÖYLESİ BİR ULUSAL MUHALEFETE, DEVLETLER VE ULUSLARARASI KURUM VE KURULUŞLAR, DÜNYA DEMOKRAT KAMLI OYU NASIL GÜVEN DUYABİLİR.?

Biribirine güven duymayan örgütlerde oluşun bir ulusal muhalefetin, birlikte veya tek tek örgüt olarak dışa karşı güvenilirliği olmaz. Biribirine güvensiz olan, biribirini tanımayan, biribirine karşı olan örgütlere kitlenin umut bağlaması da beklenmez.

Evela PDK ve onun genel Başkanı ve sonra diğer siyasi partiler ve onların üst sorumluları, şapkalarını önlerine koyup düşünmelidirler:

Güney`de süren bu savaş kesin durmalı...Örgütler, kuzeyi, güneyi, doğusu ve güneybatısı ile bir ulusal programda bir araya gelmelidirler. Aynı kalmırsa ve bu savaş devam ederse, bilineki, ne güney, ne de kuzeydeki mücadele kazanır. Düşmanlarımız, özellikle TC kârlı çıkar...

*

Bu son üç ayın önemli olan olaylardan biri de Şemdin Sakık`ın, PKK den ayrılarak PDK ye sığınması ve ardından TC`nin eline geçmesi olayıdır.

Şemdin Sakık neden partisinden ayrıldı? ne derece haklı veya ne derece kusurluydu..? Bu Örgüt içi bir olay, hem bilinmez, hem de bu hususta bir yorum getirmenin Kürt ulusal muhalefeti açısından şimdilik bir faydası da olmaz. Önemli olan Şemdin Sakık`ın TC nin eline nasıl geçtiğidir. TC`nin dediği gibi özel operasyon düzenlenerek mi alındı? Yoksa PDK tarafından mı teslim edildi? Yahut kendiliğinden mi teslim oldu?

Türk basını, Şemdin Sakık'ın, TC Ordusu Özel kuvvetlerinin başarılı bir operasyonu sonucu ele geçtiğini savundu, günlerce Türk Ordusunun kahramanlığını öve durdular. Özgür politika da çeşitli ihtimaller üzerinde durdu. Egemen görüş Şemdin'in kendiliğinden teslim olduğu yolundaydı. Sokaktaki insan ise, çoğunlukla "Şemdin'i Barzani teslim etti" demektedir.

Yazar Faysal Dağlı, Özgür Politika'da Şemdin Sakık'ın, TC'nin eline nasıl geçtiğini, Şemdin'in itirafçılar koğuşuna alınan kardeşi Arif Sakık'ın açıklamalarına dayanarak yazdı. İfade ettiği kadarıyla, Şemdin Sakık, resmi makamların ve Türk basınının belirledikleri gibi, bir operasyonla alınmamış, doğrudan PDK peşmergeleri tarafından Türk makamlarına teslim edilmiştir. Peşmergelerin Şemdin Sakık'la birlikte oluşu, Ş. Sakık'ın aynı gün Duhok Komutanlığınca çağırılması, kendisine araba gönderip almaları, bunu doğrula-maktadır. Duhok Komutanının ve peşmergelerin, PDK sorumlularının ve dolayısıyla Barzani'nin bilgisi olmadan bunu yapmalar mümkün değildir.

Faysal Dağlı'nın bir dahaki yazısında olaya daha açıklık getireceğini umud ediyorduk, ama ne varki, bir daha olayın üzerinde durmadı. Kanımca bu olay Şemdin ve kardeşi mahkemeye çıkarıldıklarında açıklığa kavuşur.

TC, Şemdin Sakık'ın ele geçirilişini, basın aracılığıyla bir süre Kürt ulusal kurtuluş mücadelesine karşı psikolojik savaş malzemesi olarak kullandı. Hazırlanan senaryo doğrultusunda günü birlik, Şemdin'in anlatımları olarak yalan-yanlış şeyler yazıldı. Böylesi haberlerin verilmesi, Şemdin ve kardeşinin tutuklanmalarının ardından kesildi. Bundan anlaşılıyor ki, Şemdin, dedikleri gibi bülbül gibi konuşmamıştır. Durum duruşmaya çıktığında anlaşılır, olasıdır siyasi tavrı koymuştur. Onlarca örneği yaşanmıştır, dendiği gibi Şemdin'in itirafçılığı söz konusu olsaydı, şimdiye dek en azından on kez kamera karşısına çıkarılırdı.

İçinde bulunduğu durumu bilmiyorum, ama bence Şemdin'in hareketi yanlıştı. Partinin de bunda günahı olabilir, kuşkusuz bu ilerde tartışılır. Ancak Şemdin'den, 15 yıl Gerilla komutanlığı yapmış bir kişi olarak, ikinci bir hata yapmaması, TC önünde direnmesi, mahkeme önünde siyasi tavrı koyarak, örgütünü, hayrıyla-sevabıyla verilen ulusal kurtuluş mücadelesini savunması, mücadelenin çıkarlarını, koruması, köylüsü, kasabalısı, tüccarı, işçisi ile mücadeleye gönül vermiş, destek vermiş halkını TC'ye teslim etmemesi beklenir.

Umut ederiz ki, öyle olur ve Şemdin direnir, partisini ve mücadeleyi savunur. Böyle bir tavrı koyması durumunda, PKK'den, tüm hata ve yanlışlarına rağmen siyasi tavrı koyan, direnen, partisini ve mücadeleyi savunan, koruyan, kumandanını TC'ye ve onun mahkemesine karşı yalnız bırakmamasını beklerim. Bu mücadeleye güven sağlanması açısından çok önemlidir.

Demokratik yapılarda partiden ayrılmak doğaldır. Sıcak savaş halinde tasvib edilmez, ancak o halde de ayrılma olayı doğal sayılır. Ancak ayrılan kişinin, ayrıldığı siyasi yapıyı tahribe yönelmesi, deşifre etmesi doğru değildir, bu suçtur, ihanettir...! □

Değişim-İhanet ve Birlik Üzerine Birkaç Söz

KÜRT ULUSAL MUHALEFETİ'NİN ÜYELERİ ESKİ KALIPLARINI KIRMAK GÖREVİYLE KARŞI KARŞIYA KALMIŞLARDIR. HER ŞEYDEN ÖNCE KÜRDİSTAN HALKINI SÖMÜREN DEVLETLER İLE SİYASİ İLİŞKİLER İÇİNDE OLMAK, KÜRDİSTAN HALKINA İHANETTİR. SORUN YARGILANMALIDIR.

Burhan ÇELİK

Değişmeler Kürt Ulusal Hareketini iç ve dış dengelerinde ve de gerekse karakteristik yapısında büyük değişmelerin olacağı bir sürece sokuyor. Bir sürecin kısalığı veya uzunluğu, güçlerin değişime karşı dirençleri ile doğru orantılıdır. Ancak olgular, olağan süreçlerinde doğal değişmelere karşı direndikçe, dış dengelerin müdahalelerine kapıyı aralar dış dengelerin harekete geçtiği an olağan üstü bir sürecin başlangıcı olur ve olağanüstü süreçlerin olguyu doğal olmayan bir değişime itme olasılığı sürece müdahale etme yöntem ve araçları ile yükselir veya azalır. Politik literatürde genellikle siyasi bunalım, siyasi tıkanma ve kriz adları verilir. Bunun panzehiri ise değişime kapıyı asla kapamamak ve flexible bir siyasettir. Her siyaset doğal işleyişi akışında kendi muhalefetini içinde gizli ya da açık barındırır. Kendi iç muhalefetini yok etmeye çalışan bir siyaset, siyaset olmaktan çıkar ve dikta etmeye başlar. Dikta etmeye başlayan bir siyaset (!) alternatif ve muhalefet gibi değişim motorlarına kilidi vurmuş demektir. Artık süreç olağan üstü işlemeye mahkum edilmiştir. Değişim sadece bir eskiyeni çatışması değildir. Şartların olguyu başkalaştırması yada yeni özellikler yükselmesidir aynı zamanda bu işe muhakak eskinin inkârını da getirmez. Değişim ve dönüşümlerin yıldız hızı ile geliştiği yeryüzü küresinde siyasette duraklayan ve değişime az imkân tanıyan bazen de hiç imkân tanımayan ideolojik saplantılar ve kalıcı gibi bağrına basılan doğrular çağın çok gerilerinde seyretmeye iteceğinden pozitif değişim önemlidir.

Olgular değerlendirilmeye tabi tutulduğunda izlenen metod koordinatları ile beraber içerdiğini çözülmeyeceğinden dolayı önemlidir. **Komplex** 'i oluşturan parçaları ayırmak, sınıfları dırmak ya da guruplara ayırmak sonra benzerleri birleştirmek metodu *Aristoteles'in* mantığıdır. Yeni zaman filzofları tarafından, dünyanın en müthiş oyunu olarak da ifade edilen ve logolarda yansımaları bulan bu yöntem, olguları değerlendirmede hala geçerli olabilecek bir yol olarak konumunu koruyor.

Söz gelimi, Kuzey Kürt Ulusal Hareketini-1980 yılını bir dönüm noktası olarak sayarsak 80 öncesi ve sonrası gibi dönemlere ayırıp ayrıntıları göz önüne getirdiğimizde gözümüze vuran sonuçları gerçekten ilginçtir. 1980 önceki, kendini ifade etme ve eylem biçimi ile 1980 sonra-

si, neredeyse 20 yıllık bir sürece yaydığımızda, görülecektir ki; aslında içerik olarak çok kıymet-i noksan bir değişime uğramıştır. Söylemede bazı yeni değişimler Kürt siyasi literatürüne geçmişse de, eylem neredeyse eskinin tam bir devamından ibarettir. Ve bu yüzdendir ki; Kürt hareketi uzun bir döneme yayılan bocalamayı hala aşmış değildir. Örneğin 80 'öncesi kuzey Kürt örgüt-leri illegalitenin ve radikal ideolojilerin bir sonucu olarak da tamamına yakını gerilla savaşı, halk savaşı, topyekün halk ayaklanması, cephe savaşı gibi silahlı örgütlenmeleri savuna gelmiştir. ***Dünya siyasetin'de dengeleri alaşağı eden yeni konjüktürel yapıda sivil otoriteler öne geçtiğinde, Kürtler yasal mücadelede bir mücadeleyi bocalamayı yaşadılar ya da beceremediler.*** Çoğu zaman birlikte hareket eden Kürt örgütleri ne kadar birlikte ne kadar ayrı oldukları kestirelemedi ve adeta illegal örgütlerin savaş alanına döndü. Uzun bir aradan sonra ise birden fazla parti ile kimin hangi kesimi ne kadar temsil ettiği ya da edeceği aşikâr değil ve görünen odur ki hala illegal ve legalitenin araştırılmadığı bir bocalama yaşanıyor. Kimi kesimlerde yasal mücadeleyi reformist, pasifist ve küçük burju-va istemleri olarak ideolojik anlayış 20.yy.'ın son çeyreğinde yükselen yeni değerlerin getirdi-ği değişimlere cevap vermede bir ikilik yaşamıştır. Hem yasal mücadelenin çok geniş kitlelerde hak-ları elde etmede bir yöntem olarak algılanmış, hem de aynı zamanda yükselen bu yeni oluşumu frenlemek istercesine eski ideolojik tanımlanmaların tekrarlama yapılmıştır. Böyle olunca da Kürt hareketi bu alanda tam anmaıyla bir adım ileri, bir adım geri yaşamıştır.

1980 önceki ortak tespitlerden olabilecek bir değerlendirmede Kürdistan'ın dört parçası ile ilgili olan tespittir. Kuzey örgüt ve partileri Kürdistan'ı bir bütün olarak algılamış, diğer parçalardaki parti ve örgütleri kardeş olarak değerlendirmiş, çoğu örgüt ve parti, merkezi bir örgütlenmeyi savunmuştur. Bu anlayışa göre sömürgecilerin koyduğu suni sınırlar tanımaz bir Kürdistan vardır. O halde her parçada örgütlenmek, taraftar bulmak, mücadele etmek caizdir. Oysa 20.yy.'ın son çeyreğine girildiğinde dünyadaki kamplardan bir tanesi yıkıldı, dengeler bozuldu ve yeni bir durum ortaya çıktı. Bu yeni dönemde Kürt partileri uzun bir dönem (ve hala devam eden) birbirleri ile savaşarak kardeş olduklarını anımsatmayacak bir tavır sergilediler, hatta "kardeşlik" kavramı tartışıldı. Kendi bulunduğu parçanın dışında, diğer parçaların sömürgeci devletleri ile siyasi ilişkilerini uzun bir süre inkâr ettikten sonra nihayet kabul ettiler. ***TÜM KÜRDİSTANLI ÖRGÜTLER İÇİN GEÇERLİ; HEM TÜRKİYE İLE YA DA İRAN VEYA İRAK YA DA SURİYE İLE SİYASİ İLİŞKİLERİN OLACAK HEM DE BÜYÜK KÜRDİSTAN'DAN BAHSEDECEKSİN, BU MÜMKÜN MÜ? TÜRKİYE, İRAN, İRAK VE SURİYE İLE İLİŞKİLERİNİ KARŞILIKLI OLARAK HAINLİKLE SUÇLADILAR.*** Oysa durumun yeniliği ve bu durumu yeni bir takım yaklaşımlar gerektirdiği gözden kaçırıldı. KDP, PKK'yi Güney Kürdistan'da bir hakkı olmamakla Güney'deki oluşuma ve kazanımlara bir tehlike olarak gördüğünden, PKK tüm bir Kürdistan'dan bahsediyordu ve biri Türkiye'de, biri İran'da, diğeri Suriye'de siyasi ilişkilerini sür-dürüyordu. Bu aslında değişmemenin, dönüşmemenin yeniye adapte olunmamanın da sıkın-tısında, bocalanmasında ortaya çıkan bir paradokstan baş ka bir şey değildi.

Şu anda Ortadoğu'nun hala en güçlü sayılabilecek dört ülkesinde, varlığını sürdürmeye çalışan ve haklarını elde etmek için mücadele eden Kürdistanlı partilerin siyasal konumları, başta (birinci derecede) "düşmanım" dedikleri ülkenin, hem askeri hem de siyasi müdahalelerine açık bir ortam teşkil ediyor. Bu durum değişikliğe uğramadıkça başta Kürtlerarası çatışmalar olmak üzere hiç bir stratejik birliğin yakın bir gelecekte olabileceği görüntüsü yok, çünkü Kürtlerin birliğinin ve Kürtlerarası çatışmaların önündeki en büyük engel başta çevre devletler

ile olan ilişkilerdir. Ne yazık ki; çoğu kez bu sözü edilen çevre devletlerin çıkar ilişkileri doğrultusunda Kürtler arasındaki çatışmalar şiddetlenebiliyor. Bundan ise kuşkusuz en büyük zararı Kürt halkı görüyor. Bu durumda Türkiye'nin PKK'ye karşı askeri operasyonları Türkiye sınırları dışında bir nebze de olsa kaydırıldığı için diğer yandan Irak'ın şimdilik toprak bütünlüğü garantiye alındığından ve aynı zamanda tüm dünya'ya Kürtlerin kendilerini idare edemeyecek bir halk olduğu mesajı veriliyor ve bundan Kürt halkının özgürlüğüne engel olmak isteyen güçler ne yazık ki kârlı çıkıyor.

Bu durumda Kürt Ulusal Muhalefeti'nin üyeleri eski kalıplarını kırmak göreviyle karşı karşıya kalmışlardır. Her şeyden önce Kürdistan halkını sömüren devletler ile siyasi ilişkiler içinde olmak, Kürdistan halkına ihanettir. sorun yargılanmalıdır. Bu sorun her defasında çatışmaların kaynağını teşkil eden bir neden olarak kitlelere sunuluyor ve gizli ilişkilerinin, perdesinin arkasına saklanılarak yapılan bu değerlendirmeler günümüz gerçekliği itibarı ile değerini kaybetmiş bir durumda hem güney Kürtleri Türkiye ile olan ilişkilerinde Kürt halkına ihanet ediyorsa, kuzey Kürtlerin Suriye ile ya da İran ile ilişkilerinde Kürt halkına ihanet etmiş olmuyor mu? GÜNEY KÜRTLERİ ŞU ANDAKİ KONUMLARI İTİBARI İLE DIŞ DESTEKSİZ VAR OLAMA-YACAKLARINI, KOMŞULARI İLE İYİ GEÇİNMEK ZORUNDA OLDUKLARINI, AKSİ HALDE SINIR KAPILARI KAPANDIĞINDA NEFES ALABİLECEK BİR BORULARI OLAMIYACAĞINI ÖNE SÜRERKEN KUZAY KÜRTLER BU ÇEVRE DEVLETLER İLE OLAN İLİŞKİLERE HALA İHTİYACI OLDUĞUNU ÜSTÜ KAPALI BİR ŞEKİLDE MESAJINI VERİYOR. ÖYLEYSE BU ŞEKİLDE BİR İHANETİ (!) ÇATIŞMALARIN BİR NEDENİ OLARAK KİTLELERE SUNMAK ALDATMA AMACINDAN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR. Gerek Kuzey ve gerekse Güney Kürtlerini, Kürt halkının menfaatleri için yapmaları gerekenin başında bu ilişkileri Kürtlerarası bir çatışmaya dönüşmeyecek bir şekilde Kürt halkına zarar vermeyecek bir şekilde düzenlenmesini sağlamaktır. Bu durumda Kürtler, ya farklı ve ayrı ko-numları oldukları dört parçanın, bölünmüşlüğüne kabul edecek, birbirlerinin alanlarına mü-dahaleyi karşılıklı rızaya dayalı bir anlaşmaya bağlayacaklar ya da, eskinin devamı olan kardeş katlini kimine göre "hain" kimine göre "kahraman çocuğu" doğurmaya devam edecek. Bu son paragraftaki görüşe duygusal bir yaklaşım ile "Kürdistan'ın parçalanmışlığını kabul etmenin izahı yoktur", belirlenmesi ile karşı karşıya kalınabilir. Oysa Kürtlerin kendi gerçek-liği sorusunun cevabını açık bir şekilde veriyor. Bunu tekrarlamak bir daha tekrarlama istiyor.

EĞER KÜRT HALKININ ÖZGÜRLEŞMESİ KÜRTLERİN BİRLİĞİNE KODLANIRSA, KÜRTLER HİÇ BİR ZAMAN ÖZGÜR OLAMAYACAK SONUCUNU RAHATLIKLA ÇIKARABİLME CESARETİNİ GÖSTERMELİYİZ. EN İYİMSER AĞIZLARDAN BİLE KÜRTLERİN ASIRLARDIR BİRLİK OLMA İSTEĞİNİN GERÇEKLEŞMEMİŞ BİR HAYAL OLDUĞU SÖYLENİYOR. PEKİ BİR HALKIN ACİL İHTİYAÇLARINI, ÖZGÜRLÜĞÜNÜ, BARIŞINI, BİR HAYALE KODLAMA NE KADAR GERÇEKÇİ BİR YAKLAŞIM OLUR, KALDI KI KÜRTLERİN GÜNÜMÜZDE VE HALA DEVAM ETMEKTE OLAN TUTUMLARI YAKIN BİR GELECEKTE BÖYLE BİR BİRLİĞİN SAĞLANAMAYACAĞINI GÖSTERİYOR. NAYLON BİRLİKLERLE DÜNYAYI KANDIRAMAZSINIZ! ANCAK KENDİNİZİ KANDIRIRSINIZ! VE KAYBETTİĞİNİZ ZAMAN ALEYHİNİZE İŞLER. Elbetteki benim kişi olarak Kürtlerin birliğine inanıp inanmamam çok şey değiştirmez, birlik olmanın her zaman bir umut, bir istek, bir dilek olarak bende de olduğu gibi Kürt halkında da var olmaya devam edecektir. Ama Ortadoğu cehenemi ve Kürt gerçekliği artık bu hayale kodlanmayı kaldıracak bir durumda değil.

Kürt hareketinin sadece yukarıda anlatılanları kabul etmesi ile Kürt halkının özgürlüğüne kavuşacağını söylemek de mümkün değil. Ama televizyon ekranlarında, gazete manşetlerinde

siyasi başarısızlıklarına "ne yapalım, çağırıyoruz", "Gelin birlik olalım diyoruz, gelmiyorlar." deyip kılıf arama anlayışı hiç olmazsa terk edilmiş olsa ve gerçekleri göğüsleye bilmenin yapılanların siyasi sorumluluğunu üstlenebilmenin zorunluluğu ortaya çıkar. Bu daha dikkatli daha temkinli olmayı beraberinde getirir kenısındayım.

Kürt hareketinin hem anlayış hem de eylem olarak yeniden bir yapılanmaya ihtiyacı vardır. Parçaları renklerini, biçimlerine ve doğalarına uygun bir şekilde yerleştirmek gerekir. Kürt halkı, kürt siyasi partileri birleşmezse de özgür olabilmeli, bu halk özgürlüğü hak ediyor, çünkü dört parçanın birleşmesi ile büyük Kürdistan hayali gerçekleşmesi de her parçada her milletin sahip olduğu haklara kavuşabilmeli.

Kürt Ulusal Muhalefeti'ni şu anda yönlendiren güçler çok hayati kararlar vermek zorunda oldukları bir kavşakta bulunuyor, ya kendisini değiştirecek, ilişkilerini tekrar gözden geçirecek, artık gün geçtikçe eski-yen yeni siyasi konjüktürel yapıya uygun dünyada yükselen değerlere paralel bir şekilde yeni bir yapılanma noktasına gidecek, ya da bu kaosun devamına, bu katliama, çözümsüzlüğe devam diyecek. Top hala Kürt Ulusal Muhalefetin`de. AMA bir kaybedilse..... 06.03.1998

*****ŞİİR*****

Seyrantepe

Yıldızlar dolu bir gecede
sigaram elimde
özlediğim köyümün
ah o seyrantepesinde.....
sigaramı çekerken ince ince
dalmışım derinlere
kaptırmışım kendimi eskilere
o aşkların güzelliğine.....
yıldızların altında düşünürken aynı gece
gözlerim kapalı seyrelirim onu seyrantepede
gözlerimizin çarpışacağı saati bekleriz ikimizde
köyün iki ayrı yerinde.....
dedemden beri böyledir bu seyrantepe
kader mi..?! rastlantı mı..?!
yoksa bir sihir mi böyle
seneler sonra ben yine seyrantepe`de
dün olduğu gibi
bugün
yarın
ve sonradanda yaşanacak
seyrantepe .....!
XAL Û XARZÎ

Bugün gülümsedi bana
ben yalnız ve zavallıya
kötü günlerimde
şarabın gülümsediği gibi
gülümsedi bana
işte eninde sonunda muhtaçsın bana
benden başkası yaramaz sana DER
gibi.....!
XWARZÎ

Di Siyasetê de Rola Dezgehên

Civatî û Netewî -I-

Bûyer û Şîrove

Dezhên siyasî wek partî, hêz û rêxistin guhertinên civatî didin pêşya xwe. Li gor dîtin û berjewendiyên xwe jî programa datînin. Perpektîvên guhertinê pêşkêş dikin. Ji bo ku di warê siyasî û pêxistinê civatê de rolên mezin bileyîzin, divê tewleki zanayîtî û bersiveşyarî tevgerin. Bê van jî ger xwediyê program û stratejiyên realist bin.

Wek tê zanîn, tevgera Kurd ya siyasî, di warê civatî de gelek tîştên heja çêkinne. Ger di aliyê pîrsa netewî de ger di aliyê dezgeh û sazûmanên çandî û civakîde gelek gav evêtine. Rêxistin û partîyan çqas li gor nêrinê xwe rêvebiribin û carbîcar berjewendiyên grubî derxistin pêşya berjewendiyên netewî jî, bi tevayî gelek îmkânê qenc çêbûne.

Lê mîxabin erkên tevgera Kurd ji sazûmanên netewî, ku yekdemî, bihevra karkirinê û pêşketina tekoşinê re xizmet bikin, bêpar e. Sedemê wî jî di aliyê siyaset û tevger de wek civatên cîranê xwe yên Rojhilata Navîn tevgerandinê ye. Di vî heremê de politîka rojî û îstîkên, ku em bi navê entîrikayê serayên osmanîyan dizanin, tîn îstîk. Ji ereb û eceman zêde tîst hevîkîrin jî ne realîstîye. Hêzên Bakûrê Kurdistanê ku berî niha di binê manewîyata hêzên tirk da bûn, di dûhê 12 îlonê re, zêdetir ehleqê wî heremê girtin. Alikîve jî eva encamêki tabîi ye. Em ji wir in û hemû tîst digêhê me, divê em jî rola xwe bileyîzin. Lê belê wek wan bûyîn ne hewceye. Ji ber kû avantejêki kurdan ya din heye. Kurd li çar aliyên dinê dijîin. Hatine nasîkin. Dinê me ji ereba û farîzan naheşibîne. Bi sêmpatî li xebat û daxwaziyên me mêze dikin. Lê belê ev girêdayîyê Kurdane. Ger ku ev şer û şiddetên di navbera Kurdan de heye, bi vî avayê dombike, Kurd ku tîm evha belav-belavî bin û gloka dest û nigê hinekan bin, emê wenda bikin û bi rastîjî tenê bîminin. Rewş gelek xirabe, lê ji bo pêşketinê ne derenge. Çi divê ji me ra!?

Dezgeh û haceta eglî lihevrunştin, hevqebulkîrin û bihevra li ser politîqêki netewî karkîrin e. Lê belê em gîst dizanin ku zahmet e, astengiyên me hene. Raste ev jî rastîki me ye. Ji xwe marîfet jî dîvîda ye ku dîsa jî hatîna cemhev pêk bêanîn. Perçebûna me, cêhê buna strukturâ civakên me yên perçan, li her perçê tradîsyona rêxistin û partîyên tevgera Kurd, astengên mezinin. Her partîyek, grubek gor xwe, di mêjûyê xwe de "Kurdistan" êki çêkirîye. Gor me yên din an palê me ne, an jî dengê xwe ji me ra nekin. Ya herî mezin jî ji ber tunebûna derkî vebibe dinê, hevcedarîya hevalbendîtiyê bi dijmin re ye. Sedemê ku em bûne bendê çarîka xelkê jî ev e. Kê xwediyê çek be ev tenê dikare rojevê tayîn bike. Eva esasen normala, evha nebe ne normal e. Lê dereca ku kes-kesî qet nas û qebul neke, ne normal e. Li Bakûrê Kurdistanê hejî hêzên siyasî bi hêsati hebûna hev qebul nakin, hevcedarîtiya hev vedîşêrin. PKK gor xwe PSK bê qîmet û ne tîst dibîne, PSK jî gor xwe yên din evha dibîne. Di war û şertê politîka legal di Tirkîyê de jî kesî tehemûl û gohdarîyê kesêki dinê nekir. Li Başûrê Kurdistanê du hêzên mezin, PDK û YNK demêki dirêj şerê hev kirin. Dîsa demêki dirêje di navbera PDK û PKK de şer heye. Bi rîzabûna PDK, Tirkîye jî êrîşa dibe ser PKK û gundên heremê. YNK jî di hewleki bêaîi de sekinîye. PDK-Iran jê gazînan dîke. Lê belê tê xuyan ku evê demêki şunde cîhê xwe eşkera bigre. Di nav pêkanîna Kongra Netewî de cîh girtina wî bi qîmete û pîroze. Li Rojhilata Kurdistanê û Rojavayê Kurdistanê jî rewş evhaye. Hebûne hev nasnakin û nikarin îtfakan çêkin. Bi tevayî di navbera hêzên tevgera Kurd de hevalbandî runenîştîye. Yên ku çêkdarin bi çekan lihev dixin, yên ku bê çekin, di suna rexne siyasî û pozîtv de zîmanekî nexweş pêkînin. Nasnamên wek ças, xayîn, tîronêk an jî terorîst li hev dikin.

Ji ber ku rewşa tevgera siyasî ya Kurd evhaye, fîrset û guhertinên li dinê çêdibin de em bêpar dimînin, ked û berdêlên tîn dayîn jî wek brîn û jan di dîroka me da dimîne. Lê tîstekî ku em nabînin, anjî jî ber berjewendiyên grubî naxwazin bibînin ew e, ku di encamê de hêzên xurt-nexurt, piçuk-nepiçuk em hemû dibîne Şurê Demokîes' de tîk dîin. Pêvajoya îrojde divê hemû hêzên welatparêz berveşyarîya xwe bîzanîbin. Êdî nebin sedemê peydabûna astengiyên dijwar. Dema îroj de ji bo rabûna wan astengiyên rêya rast û realist çêbûna yekîtiya tevgera azadîxwaz e.

Heta îroj di warê pêkanîna yekîtiyê de gelek pêngav hatine avêtin. Ji wan gavan yek çêkirina yekîtiya kîzên Bakûrê Kurdistanê, wek Eniyekî Netewî bu. Cara ewil dûhê 12 îlonê hatibû holê, yek jî dîyê lihevrunştina PKK-PSK û dura PDK-Bakûr û yên dinê bû. Ji bo Kongra Netewî jî berê şerê Xelîcê dest pêkir. Gava ku rewş li Başûrê Kurdistanê hate guhertin, PDK û YNK jî wî pêvajoyê derketin. Evan digotin divê ji me ra derkî vekeî hebe. Ev jî tirkîye bû.

Demêki şunde li Başûrê Kurdistanê rewş tevlihev bû. Berê şerê mavêna herdu hêzan û PKK, dure jî, di mavêna PDK û YNK çêbu. PDK bi alîkarîya Saddam YNK qewirand, durejî vegeîya ser PKK. Ev şer hejî cî bi cîh domdike. Bi fîrset û rîza PDK Tirkîye ket heremê û rewş anî şiklê Lubnanê. Bi dinê da xuyakîin ku Kurd di qonaxekî serbixwe, demokratîk û îstîkrafî de nînin. Ji bo îstîkrafê ketîna xwe meşru kiribû.

Dîrokê dîsa tekerûr kiribû. PKK ku di vî şerê de teref bû, ji bo mehkûm kirîna êrîşa PDK ya bi Tirkîyê ra û şerrawestîne gazîyekî kirî bu. Hinek Partî û Hêzan di van civînan de kêmasî û valabûna yekîtiyê anîin zîman. Ji ber wî jî pîrsa Kongra Netewî dîsa derketûbu rojevê. Di vî warê de xebata komîyonekî PDKW jî hebû. Ev komîsyona nû bi tevê hinek şexsiyet û pîsporan gazîya civînekî nûn kirin. Hewgirtin-Welatparêz jî ku pêwîstî û qîmet dida çêbûna Kongra Netewî, di nav vî karê de cîh girtî bû. (Lê belê pêşniyarên cêhê, wek "Berî Kongra Netewî pêkanîna Konferanseki Aştî" anî bu rojevê. Di nîsa dîyemêde emê birehî li ser bisekinin) Di vî civînê de divê komîteyek amadekar bihatîba hilbijartin. Ji bo ku munaqesekî freh û rengî tîkîlî û gazî ji hemû partî, rêxistin, kesên pîspor, zana, dezgehên civakî û olî re hate kirin.

Demêki şunde davîya tîkîlî û gazîyan ra civîn pêk hat û di vî civîna de gelek partî, hêz û şexsiyet pêşdar bîbun.

Domdike...

İL-İL KÜRDİSTAN

İlk Durağımız: M U Ş

Serafettin KAYA

Giriş

Bilindiği gibi devletin resmi ideolojisi Kürt diye bir halkın, Kürtçe diye bir dilin ve Kürdistan diye bir ülkenin olmadığını savunur. Bu nedenle olsa gerek, Kürdistan'da köy, kasaba, dağ, nehir ve ova isimleri tümüyle türkçeleştirildi. Bu, 11.Mayıs 1959 tarihinde çıkarılan, 7267 sayılı kanunla sağlandı. Kanun Milli Birlik Komitesi tarafından uygulamaya alındı. Bunun için İçişleri Bakanlığı İller Özel İdare Genel Müdürlüğü bünyesinde bir komisyon oluşturuldu. Ve Komisyon, Mayıs/1962 de çalışmasını tamamladı ve İl Daimi Encümenleri aracılığıyla bütün illerde, kasaba, köy, dağ, ova ve nehirlerle türkçe isim verdi. İlk uygulamada resmi işlemlerde ve yapılacak başvurularda verilen türkçe isimler yanında eski isimler parantez içinde gösterilirdi. Bu uygulama 1964 başlarına kadar sürdü. Bu tarihten sonra her türlü işlemde kasaba ve köylerin yalnız türkçe adların gösterilmesi zorunluluğu getirildi.

Aradan 37 yıl gibi bir zaman geçti. Kasabalı ve köylü resmi işlemlerin dışında köy ve kasabasının eski ismini kullanmada bir süre ısrar etti. Ne varki, bugün ağırlıklı olarak köy ve kasabaların yeni adları kullanılıyor. Çoğu köylerin eski adları unutuldu, bir kısmının da unutulmak üzere. Özellikle genç kesim, 40 yaşının altında olanlar, tüm ilişkilerini köyünün TC Devleti tarafından verilen türkçe adını terennüm etmektedir. Kürt ulusal muhalefetinin gazete ve dergilerinde ve hatta MED-TV de de kasaba ve köylerin çoğunlukla türkçe adları kullanılıyor. Büyük bir olasılıkla bu da eski adların bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü kadarıyla, kı böyle devam ederse, kasaba, köy, dağ ve nehirlerimizin, bizim olan adları tamamen unutulacak.

Bunun dışında, Kürdistan şehirleri, kasaba ve köyleri, coğrafyası, gördüğüm kadarıyla bizim insanlarımız tarafından, (*kendi buldukları yerin haricindekiler*) bilinmiyor, bilinse de çok eksiktir. Hem kasaba ve köylerimizin, bizim olan adlarının bilinmesini ve kullanılmasını, hemde ülkemizin, illeri, kasabaları, köyleri, tarihi coğrafyası ile tanınmasını sağlamak amacıyla böylesi bir çalışmaya girdim. Derginin her sayısında Kürdistan'ın bir ilini sayın okurlarımıza tanıtmaya çalışacağım. Sonuçlandırabilirsem ne mutlu bana.

Bu sayıda Muş ilini aldım. Kasaba, köyleri, dağ, nehir ve ovalar eksik verebilirim, isimlerde yanlışım da olasıdır. Okurlarımızın bu konuda duyarlılık gösterip, eksik bıraktıklarımı ve yanlışları dergi adresine iletme zahmetini gösterirlerse çok iyi olur, sevinirim.

Yeri ve Nüfusu :

Muş, Kürdistan'ın en eski illerindedir. Serhat bölgesindedir. Kürtler ve Ermenilerin yerleşik olduğu ve 1920 lere kadar birlikte oturdukları bir ildir. 1892 de Çerkez-Çeçenler, cumhuriyet sonrası dönemde azeriler ile İspir, Şavşat ve karadenizliler Muş'a göçmen olarak iskan edildiler. 1970 lerden sonra İspir, Şavşat'tan ve Karadeniz bölgesinden gelenlerin tamamı yakını, kendilerine verilen arazileri satarak Muş'tan ayrıldılar. Çerkezler, Çeçenler ve Azeriler de giderek çekilmektedirler. Kalan ailelerin sayısı otuzu geçmez.

1990 nüfus sayımına göre Muş ilinin nüfusu, 192 bin 237 si erkek, 184 216 sı kadın olmak üzere 376 543 tür. Nüfusun 101.154 ü il ve ilçe merkezlerinde, 275 bin 389 kırsal alanda yaşar. Muş doğuda Ağrı (*Patnos ve Tutak ilçeleri*), Kuzey'de Erzurum (*Karayazı, Hınıs, Tekman ve Karaçoban ilçeleri*), Batı'da Bingöl (*Karlıova, Solhan ilçeleri*) ve Güneyde Diyarbakır (*Kulp ilçesi*), Batman (*sason ilçesi*) ve Bitlis (*Güroymak Ahlat, Adilcevaz ve Mutki ilçeleri*) illeriyle komşudur.

Tarihi :

Muş ilinin tarihi MÖ iki bin yıllarına dayanır. Bir görüşe göre Muş adı; şehre, asurlulardan kaçarak yerleşen ibrani kabiller tarafından verilmiştir. Bitlis salnamesinde Muş adının ibranice "sulak, verimli ve otlak" manasına gelen "Muşa" kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Diğer bir görüşe göre de Asurilerin egemenliğine girerek bu bölgeye yerleşen Muşkiler bu şehrin temelini atmış ve şehre kendi adarını vermişlerdir. Dini kaynaklar, Muş şehrinin Peygamber Nuh'un oğlu Yusuf (Yasef)'un torunu tarafından kurulduğunu savunurlar. Dil uzmanlarına göre "muş" kelimesi arapça'da "şeffaf, parlak", Farsçada da "küçük gemi" anlamlarına gelmektedir.

Muş'un ilk çağ tarihi, Urartular'la başlar. Urartular 550'lere kadar Muş'u egemenlikleri altında tuttular. Muş, zaman zaman Asurluların saldırısına uğradı ve kısa sürelerle Asurluların da egemenlikleri altında da kaldı. Muş ve çevresinde Asuri-Urartu çatışması dört yüz yıl kadar sürdü. MÖ 609'da Medler, Asuri devletini kaldırdıktan sonra Muş ovasına yöneldiler ve Urartuları yenerek Muş'u egemenlikleri altına aldılar. MED imparatorluğunun egemenliği de M.Ö 550 ye kadar sürdü ve Muş, bu tarihte, Med ordularını yenen Perslerin hakimiyetine girdi. Sonraki yıllarda Muş ve çevresi, Roma, Part ve Armanilerin arasında uzun süre mücadeleye sahne oldu. Ağırlıklı olarak Roma imparatorluğu ve Roma imparatorluğunun korumasında Armaniler Muş'a egemen oldular. Roma İmparatorluğunun Muş ve çevresindeki egemenliği, Roma imparatoru Macrinus'un Nusibusu (Nusaybini) MS 216 da bırakıp çıkmasıyla sona erdi. Bu tarihten sonra bölgede bir dönem sasaniler ve bir dönem Bizanslar egemenlik kurdu. Bizansların bu bölgedeki egemenlikleri MS 642 lere kadar sürdü. Bizanslar bölgeyi ağırlıklı olarak Armanilerle kontrolde tutuyorlardı.

Arap İslam orduları, ikinci gelişlerinde, MS 642 de Muş'a girebildiler, fakat tam bir egemenlik kuramadılar. Muaviye zamanında Muş ve çevresi yine Bizansların eline geçti ve yine bir müddet Bizanslar bölgeyi kontrollerinde tuttular. Halife Abdülmelik zamanında, Muhammed bin Marvan tarafından Muş yeniden işgal edildi ve o tarihten sonra Arap İslam imparatorluğunun otoritesi, Marvanlıların insiyatifinde, mutlak olmasa da, daha bir kalıcılık kazandı. Selçuklerin Muşa girişleri 1071 Malazgirt savaşının ardından 1150'lerde oldu. Muş beylerinin, Selçuklilerle ilişkileri, Selçuklu hanedanlarından Melikşah'ın amucası Yakutinin oğlu Kutbetin İsmail'in kölesi olan Sökmen-El Kutbinin, Ahlat ve Adilcevaz'da Axlatşahi beyliğini kurmasından sonra oldu. Eyyubiler, 1191 de Ahlatşahi beyliğini ele geçirdiler.

Eyyubu valisi Necmeddin Uyyubi o tarihte savaşız, anlaşarak Muş beylerini kendine bağladı. 1229 da Har-zemşah sultanı Celaleddin Muş'a girdi, ancak uzun süre kalamadı. Ayn yıl, Muş ovasında Selçuk'lerle Muş ovasında girdiği savaşta yenilerek çekildi. Muş, 13 üncü yüzyılın ilk yarısın-da Moğolların istilasına uğradı. Ardından Timurlenk Muş'u ele geçirdi. 1495 te Akkoyun-lular, Muş ve çevresini bir müddet kontrolleri altına aldılar.

Muş ve çevresinde kürt beylikleri, Osmanlı'larla 1514 çaldıran savaşından sonra tanıştılar. Safevi devletinin saldırılarına karşı, İdrisi Bitlisinin getirdiği koşullar çevresinde Osmanlı imparatorluğunun korumasını kabuletiler. Bir dönem Van eyaletine bağlı sancak, bir dönem Bitlis hanlığına bağlı bir nahiye olarak, Alaattin paşa ailesi tarafından özerk olarak yönetildi. Alaatin beylerin hükümranlığı,1839 kadar sürdü. Gülhane Hatt-ı Humayunu'un ilanından sonra, Muş'ta görevli osmanlı subayların planlaması ve desteği ile Muş halkı Çiriş köyündeki beylik konutlarına saldırarak Alaattin bey sülalesinin hükümranlığına son verdiler.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, daha merkezi otoriteye alınmadan Muş, liva statüsünde, önce Amed (*Kürdistan eyaleti*) eyaletine (*ki bu eyalet Dşyarbakır, Dersim ve Muş'u içine almaktaydı*) bilahare Van eyaletine ve bir müdette Erzurum Eyaletine bağlı olarak mahalli beylerin-paşaların yönetiminde kaldı. Merkezi otoriteye alındığında da, sancak olarak önce Erzurum ve ardından Van vilayetine ve bilahare yine Erzurum vilayetine bağlandı.

Erzurum vilayeti 1867 Salnamesinde (Yıllığı) Muş'un Erzurum Vilayetine bağlı bir sancak olduğu belirtilmektedir. Açıklandığı kadarıyla; Qop, Gımgım ve Hoyut, Kusur, Xandırıs, Kele, Xelat, Çukur, Muş sancağına bağlı kaza ve nahiyelerdi. Bunlardan, Bulanık, Varto ve Hoyut ilçe, diğerleri de bucaktı. Bilahare Mutki ve Hıgut nahiyeleri kazaya dönüştürülerek Sason nahiyesi ile birlikte Muş sancağına bağlandı.

1877 deki idari yapılanmada Muş, Sancak statüsünü aynen korumuştur. O tarihte Bitlis ilçe idi ve Bulanık, Çukur,Kusur, Kela Milazgirtê ve Mutki ilçeleri ile birlikte Muş sancağına bağlıydı. Seyyah-Tarihçi Vital Cuinete'La Turqie d'Asie isimli kitabında belirlediği kadarıyla, 1890 başlarında Muş Sancağının toplam 472'i köyü var ve sancak olarak Bitlis vilayetine bağlıdır. Şemseddin Sami de, Kamus ül-Alem (1888-1890) isimli eserinde, Muş'u, Bitlis vilayetine bağlı sancak olarak gösteriyor. Memaliki Osmaniye isimli tarih ve coğrafya lüğatında da(1895-1899) Muş'tan, Bitlis Vilayetinin sancağı olarak sözedilmektedir.

Resmi kayıtlara göre Muş 1916 yılında Bitlis vilayetine bağlı sancaktır, Kop,Kelê Milazgirt, Sason, Varto ve Şırnex, Muş Sancağına bağlı ilçelerdir. 1918 de Şırnex, Muş ilinden alınarak Siirt sancağına bağlandı.

1916-1917 tarihlerinde Rus Ordularının işgalinde kalan Muş,Türk Cumhuriyetinin kurulmasının ardından,1924 te il oldu. Ki savaş sonrası dönemde Rus işgali ile Muş'ta, Ermeniler ve Kürtler arasında, iki tarafında yönetime katılacağı bir yapı oluşturulmuştu. 30 Mayıs 1926 tarihinde 877 sayılı kanunla Muş, ilçe statüsüne indirilerek Bitlis iline bağlandı. 2 Haziran 1929 tarih ve 1509 sayılı karar ile tekrar il haline getirildi ve bu kez Bitlis, ilçe düzeyine indirilerek Muş'a bağlandı. O tarihte Bitlis dışında, Mutki, Sason, Genç, Bingöl, Solxan, Kop, Kela Milazgirtê, Gımgım ilçeleri de Muş'a bağlıydı. 4 Ocak 1936 tarih ve 2885 sayılı kanun ile Bitlis tekrar il haline getirildi ve Muşun bugünkü hududları ve idari yapısı belirlendi. 1936 dan 1987 ye kadar Muş'un idari yapısında bir değışiklik olmadı. 1987 de Merkez ilçeye bağlı Dêrxas (*Hasköy adıyla*) ve 1990'da da Merkez il-çeye bağlı Til (*Korkut adıyla*) ilçe statüsüne alındı.

Coğrafyası :

Muş ili, Kürdistan'da 39 29 ve 38 29 kuzey enlemleri ile 41 06 ve 41 47 boylamlarş arasındadır. Yüzölçümü 8196 Kilometrekaredir. Dağlık ve ovalık bir bölgedir. İl topraklarının yüzde 34.9 u dağlık alan, yüzde 27.2 si ovalar ve yüzde 37.9 nu da 1500-1700 metre rakımlı platolar oluşturur.

Muş ili alanın %34.9 unu oluşturan dağlık alan, güneydoğu Torosların uzantılarıdır. Bu dağlar Alp-Himalya kıvrım sistemiyle birlikte oluşmuş genç dağlardır ve Muş il alanını çevreler. Eskiden gür ormanlarla örtülü olan bu dağlar, zamanla çıplaklaşmıştır. Bu ormanlar, ağırlıklı olarak 1954 sonrası dönemde bu bölgede Devlet Orman teşkilatının oluşumunun ardından, özel olarak kesilerek yok edilmiştir. 1954 yılında Muş ilinin güneyindeki dağlarda bulunan Ormanlık alan Muş merkezine 500 metre mesafeden başlardı. Şimdi Ormana ulaşmak için en az 8 kilometre yürümek gerekir. Ki son dönemlerde (1990 lardan sonra) kalan ormanların yüzde 50 ye yakını da yok edilmiştir.

Dağları :

En önemli dağlar, **Xamurpêt** (adı *Akdoğan* olarak değiştirilmiştir), **Şerevdin**(Şerafettin), **Bingöl** (yerleşik halk ciya yê *Kox de der*), **Xaçereş-Xaçêreş** (*Karaçavuş-Çavuş* olarak değiştirilmiştir), **Bilican** ve **Agubap-Agupaxa** (*ciya Xandiris de derler- Otluk dağları* olarak değiştirmiştir) en önemli dağlarıdır. **Xamurpêt dağı**, Muş'un kuzeyindedir. Uzunluğu 30 kilometre, genişliği ise kuzey-güney doğrultusunda 10 km kadardır. Volkanik bir dağdır ve en yüksek tepesi 2879 metredir.

Şerevdin dağları, Muş ilinin batısındadır. Dağın büyük bölümü Bingöl ili sınırları içindedir. Doğu ve Batı doğrultusunda uzanır. Uzunluğu 20 km genişliği 10 km kadardır. En yüksek tepesi 2544 metredir. Şerevdin dağları yaylaları ile bölgede ünlüdür. Şerevdin yaylalarında yapılan yağ, peynir ve yoğurttan Kekik kokusu gelir.

Bingöl dağları, Muş ilinin Kuzeybatısındadır. Varto ilçesi, bu dağların güney eteğinde kuruludur. Üstükran nahiyesine bağlı köyler, ağırlıklı olarak bu dağların güney batı yakasında bulunan yüksek düzlüklerde ve vadilerde bulunmaktadır. Bingöl dağları Muş, Bingöl ve Erzurum illeri sınırları içindedir, büyük bölümü Erzurum ilinde kalır. En yüksek tepesi 3250 metredir. Bingöl dağları da yaylaları ve suyu ile ünlüdür. Dağ, kekik kokan bitki ile örtülüdür.

Xaçereş dağları, Muş ilinin güneybatısındadır ve Güneydoğu doğrultusunda uzanır. Bitlis ile Muş arasındadır. Uzunluğu, 50 km nin üstündedir, genişliği, Kuzey-Güney doğrultusunda 20 km civarındadır. Bu dağların Muş bölgesinde en yüksekği **Kurtik dağıdır** (TC devletince bu dağın adı *Ziyaret dağı* olarak değiştirilmiştir) ve 2648 metre yüksekliğindedir.

Bilican dağları, Bulanık ile Liz ovaları arasındadır. Kuzey-Batı doğrultusunda uzanır. Güneye inildikçe rakım azalır. Bulanık ilçesine doğru düzenli biçimde alçalarak uzanır. En yüksek zirvesi **Vangesor** (adı *bilican tepe* olarak değiştirilmiştir) 2950 metre yüksekliğindedir. Ayrıca **Şextokom**, **girê hesen**, **kela evni** tepeleri var.

Xandiris-Agupaxa (Otluk) dağları, Nemrut dağının eteğinden başlayarak Murat vadisine kadar devam eden ve Muş ilini ikiye ayıran sıra dağlardır. Yüksekliği ortalama 2 bin metredir.

Ovaları :

Muş ili topraklarının yüzde 27.2 sini oluşturan ovaların en önemileri, Muş, Bulanık, Liz ve Malazgirt ovalarıdır.

Deşta Muşê (*Muş ovası*), Kuzey Kürdistan'ın en büyük ovasıdır. Alanı, 1650 kilometrekaredir. Uzunluğu 80 kilometre, genişliği 30 kilometreyi bulur. Basamaklı bir yapıya sahiptir, Kuzeybatı-Güneydoğu doğrultusunda uzanır. Yükseklik batı kesiminde 1250-1300, doğuda ise 1400 metreye ulaşır. Ovanın güneyini Xaçereş, kuzey de Şerevdin dağı ve bunun uzantıları ile Agupaxa dağları çevreler. Ovanın doğu ucunda Nemrut dağları var. Bu kesim Bitlis ili Güröymak ilçesi hududu içindedir. Batı ucunda Şerevdin dağlarının uzantısı olan Gebolan geçidi ile ciyayê begareş vardır. Ova'dan Murat nehri ile Avareş nehirleri geçer. Muş ovasında ağırlıklı olarak tahıl ve şeker pancarı, fasulye üretilir, kavun, karpuz yetiştirilir. Muş ovası, Muş merkezine 25 kilometre uzaklıkta Karasu üzerine kurulan Karasu ve Sekavi köyüne 2 kilometre mesafede Murat nehri üzerine kurulan Mercimekale regilatörü ile sulanır hale getirilmiştir.

Deşta Kopê (*Bulanık Ovası*), il alanının doğusunda, Bulanık ilçesinin hudutları içindedir. 525 kilometrelik bir alanı kaplar. Bu ova Murat ırmağı boyunca bir şerit gibi uzanır. Uzunluğu yaklaşık 20 Kilometredir. En geniş olduğu alan 3 Kilometredir. Bulanık ovasında ağırlıklı olarak tahıl ve bol miktarda koyun ve sığır yetiştirilir. Sulu alanlarda şeker pancarı da üretilir.

Deşta Lizê (*Liz Ovası*), Bulanık ilçesi hudutları içindedir. Bilican dağlarının güneyinden başlar, Murat ırmağına kadar uzanır. Yaklaşık 160 kilometrekare yüzölçümündedir. Dalgalı bir yapıya sahiptir. Geniş kesimi çayırlıktır. Bu ova da tahıl, koyun ve sığır, sulu kesimlerde de şeker pancarı yetiştirilir.

Deşta Mılazgirê (*Malazgirt Ovası*), Malazgirt ve Bulanık ilçesi hudutları içindedir. Yüzölçümü, yaklaşık olarak 450 kilometrekaredir. Murat ırmağı ovanın kuzeybatısından geçer. Malazgirt ovası, güney de Süphan dağı uzantıları ile Van gölünden ayrılır. Ova, bu dağlardan yer yer inen derelerle genişçe yarılmıştır, bir bozkır görünümündedir. Bu ovada, ağırlıklı olarak tahıl, koyun, sığır ve Murat nehri kıyısında, sulanabilen alanlarda şeker pancarı yetiştirilir.

A k a r s u l a r ı :

Muş İli, Fırat havzası içindedir. İl Topraklarını sulayan iki önemli nehir Murat ile Avareş'tir (*TC tarafından ismi Karasu olarak değiştirilmiştir*).

Çemê Muradê (*Murat nehri*), Van gölünün kuzeyinde bulunan Aladağ'dan doğar, Ağrı, Muş, Bingöl ve Elazığ ili topraklarını geçerek Malatya ili yakınlarında, Ağrı dağı eteklerinde doğarak Ağrı, Erzurum, Erzincan illerini katedip gelen **Karasu** ile birleşir **Ferat**(Fırat) adını alır. Uzunluğu, 600 kilometre kadardır. Debisi, 200-300 metreküptür. Debi, ırmağın kabardığı dönemlerde 2500 metreküpe ulaşır. Muş ili hudutları içinde Murat suyuna, 13 kilometre uzunluğundaki **Çiçekveren**, Aktuzladan doğan 24 kilometre uzunluğundaki **xeronek**, Bilican dağından kaynağını alan 32 km uzunluğundaki **Liz**, Kımsorandan doğan 27 kilometre uzunluğundaki **Çarbihor** ve Hamurpet dağından gelen 24 km uzunluğundaki **Memanlı**, **Badışah**, **Şehit**, **Heftrenk**, **çemêkor** (Körsu), **Goşkar**, **çemêreş** dereleri akar.

Avareş, Göroymak ilçesinin Nemrut dağı eteğinde bulunan Serêgole(Gölbaşı) denen köyden çıkar, dar menderesler çizerek Muş ovasının güneyinden akar ve ve Kıjlakom köyü ile Kurt köyü arasında Murat nehrine dökülür. 68 Km uzunluğundadır. Başlıca kolları; 27 kilometre uzunluğunda olan **Ebulbahar**, Kazanan tepesinden çıkan, 35 kilometre uzunluğunda olan **Kelareş**, Muş ilinin doğu yakasından akan **Çar** ve batı yakasından akan **Karnê** dereleridir.

G ö l l e r i :

Muş hudutları içinde başlıca üç göl var. **Birincisi:** Bulanık ilçesinin güneyinde bulunan **Xaçlu** (*Türk kitaplarında Kazan gölü olarak geçer, Haçlı gölü de denir*) gölüdür. Göl, ismini kıyısında kurulu Haçlu köyünden almıştır, lav seti gölüdür. Yüzölçümü, yaklaşık olarak 10 kilometrekaredir.. Göl, Şeyhtokom deresi ile beslenir, fazla suyu, güneyden Körsu ile Murat nehrine boşa-lır. Göl kışın donar. Gölde aynalı sazan balığı bulunur ve göl, bahar aylarında göçmen kuşların akınına uğrar. **İkincisi:**Varto ilçesinin kuzeybatısında, Hamurpet dağlarının batı kesi-minde bulunan **Xamurpet** (*Akdoğan olarak değiştirmiştir*) gölüdür. Yüzölçümü 3 kilometrekare kadardır. Gölün her tarafı dik kayalıktır ve göl, oldukça derindir. Kaynak ve kar suları ile bes-lenir. Gölde bol miktarda alabalık ve aynalı sazan bulunur. Ördek, kaz ,Turna ve kunduz bol-dur. Bu gölden yüksekte ve 300 metre kadar güneyde **Seki** (*Hamurpeta pıçuk ta denir*) gölü var. Bu gölün fazla suları bir küçük dere ile Hamurpet gölüne boşalır. Bu gölde de bol alabalık vardır, bu gölde yaşayan alabalıkların bir çok hastalığa iyi geldiği söylenir. **Üçüncüsü:** Ma-lazgirt ilçesinin Aktuzla bucağın bulunan **Qaz (Kaz)** gölüdür. Gölün suyu tuzlu ve acıdır. De-rinliği azdır ve çevresi sazlıktır. Bu nedenle bahar ayında burası göçmen kuşların akınına uğ-rar.

Muş ilinin ilçeleri ve köyleri

Merkez ilçe :

Muş Şehri, Güneydoğu Toros Dağlarının uzantısı olan Xaçereş dağlarının en yüksek tepesi olan Kurtik dağının kuzey yamacında, Karnê ve Çar derelerinin aktıkları vadilerin arasında kuruludur. Daha önceleri sadece iki dere vadisi arasında kalan kalenin çevresinde kurulu olan şehir, şimdi ovaya doğru yayılmış ve eski şehir merkezinden 4.5 km uzaklıkta bulunan Devlet Üretme çiftliği ve Hoper köyü ile birleşmiştir.Önceleri, şehrin çevresini saran Kurtik dağının uzantıları, ovayla birleştiği yere kadar üzüm bağları ve meyve ağaçları ile örtülüydü. Şimdi sadece Mehmeden, Karnik ve Mongok kesiminde çok az miktarda üzüm bağı ve meyve bahçeleri kalmıştır. Bol miktarda üzümün ve meyvenin yetiştigi Çiriş, Pembok ve Seyfi bağları, Çiriş köyü yakınlarına askeri garnizonun kurulması ile önemini kaybetti ve giderek yokoldu. Şimdi bu kesimler tamamen çıplaktır.

Diyebiliriz ki, 1915 katliamı ve sonraki dönemlerde Ermenilerin çekilmesi ile Muş il merkezi yeşilliğini yitirdi. Bugün Muş şehri ve çevresi geçmişe göre yüzde 80 düzeyinde çıplaklaşmıştır.

Muş şehrinin, Dere (cirt), Kale (Qele), Kültür (Taşo), Minare, Muratpaşa, Saray, Sunay, Hürriyet, Yeşilyurt, Zafer isimli 10 mahallesi vardır. Saray, Sunay, Hürriyet, Yeşilyurt ve Zafer 1970 lerden sonra oluşan mahallelerdir.

Muş şehri, karayoluyla Bingöl ve Elazığ üzerinden Batı illerine, Tatvan üzerinden de Van ve Hakkari'ye, ayrıca Bitlis ve yine Bingöl üzerinden Diyarbakır ve Güneybatı illerine bağlanır. Türkiye'yi İran'a bağlayan demir yolu Muş'tan geier.

Muş Merkez ilçe nüfusu, 73 bin 22'si erkek, 67 bin 931'i kadın olmak üzere 140.953'dür. Bu nüfusun 44.019 u il merkezinde 96.934'ü de köylerde oturmaktadır.

Merkez Nahiye ve Köyleri :

34 köyü var, Bunlardan Alvarınç, Sironk ve Norşin kasabadır.

Köylerin yeni ve eski adları:

<u>Türkçe adı</u>	<u>asıl(eski) adı</u>	<u>Türkçe adı</u>	<u>Asıl(eski) adı</u>
Ağaçlık	Karni	Kepenek	Arak
Alaniçi	Şenik	Kırköy	Sironk
Arıköy	Gelialyan	Kıyık	Qijiltax- Kaşkaldak
Bağlar	Çiriş-Çirik	Kumluca	Qijlakom
Cevzlidere	Gelguzan	Muratgören	Suluk
Çatbaşı	Mixakom	Soğucak	Mongok-Mingok
Çöğürlü	Arınç	Suboyu	Hunan
Çukurbağ	Orgunos	Sungu	Norşin-Norşinafrenq
Derecik	Havadorik	Sütlüce	Sapne-Sapna
Donatım	Tirkewank	Tabanlı	Xırtakom
Durugöze	Tıfnik	Tandoğan	Elizurum
Ekindüzü	Suşmêrg	Tekyol	Pêrték
Güzeltepe	Ajmanuk	Üçdere	Oxınk
Ilıca	Germav	Üçevler	Sêmal
İnardı	Hıtnik	Yarpuzlu	Soxkom
Karaağaçlı	Alvarınç	Yazla	Ebulbahar
Karaköprü	Xoper	Yeşilce	Arçuwank

Çöğürlü ve Arçuvank köyünde oturan çok az çeçen aile var.1892 Osmanlı-Rus savaşında iki yüz kadar aile bu köylere iskan edildiler.Bu aileler 1975'ten itibaren kısmen Mardin Kızıltepe'ye kısmen de Batı'ya Adapazarı ve çevresine göçtüler. Şu anda bu köylerde oturan 15-20 çeçen aile var.

1950-54 arası dönemde, Tıfnik, Ebulbahar, Kırtakom, Sironk ve Elizurum köylerine İspir ve Şavşat tan yüzlerce aile getirilerek iskan edildi. Bunlarda, 1975 ve sonraki yıllarda kısmen Batı'ya, kısmen de civar vilayet merkezlerine göçtüler. Bugün her köyde bu göçmenlerden 3-4 aile varlar. Bunlar da bölgedeki halk ile kaynaşmışlardır.

Kızılağaç Nahiyesi :

Bucak merkezi Darasor (Kızılağaç) dur ve il merkezine 20 kilometre uzaklıktadır. Diyarbakır ilinin Kulp ,Bingöl ilinin Genç ilçesi ile huduttur. 16 köyü var. Bu nahiye'de hiç bir köyde belediye teşkilatı yoktur.

Köylerin yeni ve asıl adları:

<u>Türkçe adı</u>	<u>Asıl (eski adı)</u>	<u>Türkçe adı</u>	<u>Asıl (eski adı)</u>
Kızılağaç	Dârasor	Ortakent	Artixonk
Arpayazı	Poxurgof	Özdilek	Azakupur
Eğirmenç	Şêxalan	Sağlık	Dellake
Eralanı	Kürtmeydan	Suluca	Kom-Koman
Güdümlü	Nevalêmülk	Suvaran	Kasor
Harman	Xoronk	Toprakkale	Kelaxweliyê
Karlıdere	Pêtar	Yamaç	Kerran-Keranihamza
Kayalısu	Laçikan	Yörecik	Zengok

Mercimekkale Nahiyesi :

Bucak merkezi Sekavi dir, İl merkezine 25 kilometre uzaklıktadır. 31 köyü var. Bu köylerden Ewran, Artet ve Qıcık Kasabadır.

Türkçe adı	Asıl(eski adı)	Türkçe adı	Asıl(eski adı)
Mercimekkale	Sıqavi-Sêkavê-	Karamese	Keremêşe
Akpınar	Axpınar	Keçidere	Çaxsor
Alagün	Melaxıdıran	Kıyıbaşı	Arıncık
Alican	Elican	Kutlugün	Beyreman
Aligedik	Eligedik	Mescitli	Kızılmescit
Aşağısızma	Xarabexartos	Sarıdal	Kımsoran
Bakırcılar	Mêrxasıfro	Serinova	Artêt
Bostankant	Bostankent	Sudurağı	Bezan
Boyuncuk	Şêxusif	Sürügüden	Xırbêfekıyan
Çiçekli	Kotanan	Şenova	Kıravi-Gıravê
Dereyurt	Kıcık (Gıcık)	Taşoluk	Akçan
Dilimli	Salorik	Tüten	Xırabêşehir
Dumlusu	Serkisan-Sarkisan	Üçsirt	Sêgıran
Elçiler	Resulan	Yaçılar	Evrans
Gümüşali	Gümüşali	Yukarısızma	Kurtxartos/Xartosajorin
Gündoğan	Heftmxel	Yüçetepe	Dêrik

Bu köylerden Evran ve Bayraman köyüne çerkezler ile İspir ve Şavşat'tan yüzlerce aile iskân edildi. İskan edilen İspir ve Şavşat'lılar çoğunlukla çekildiler, sayıları çok azdır. Çerkezler'den de göçedilenler oldu, ancak diğer göçmenlere nazaran daha kalabalıklar.

Yaygın Nahiyesi (önceleri adı ziyaretiyaret nahiyesi idi)

Bucak merkezi Miğdi'dir, il merkezine 34 kilometre uzaktadır. Bucak, Bingöl ilinin Solhan ilçesi ile huduttur. Bucağa bağlı 24 köy var. Bunlardan Yaygın ve Konukbekler kasabasıdır, Paas, Dom köyleri Konukbekler kasabasına, Baxlumelik köyü ile Axino köyü ve İşkeftiyanmezresı ise Yaygın kasabasına bağlıdır.

Köylerin yeni ve asıl adları

Türkçe adı	Asıl (eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski)adı
Yaygın	Mıxdı	Köşk	Koşk
Ağartı	Sahag	Nadashık	Hêrgêt-Hêrgeft
Aşağıyongalı	Paxejêrin	Savaşçılar	Xazyran
Bahçeköy	Baxçe	Ulukaya	Oruh
Beşparmak	Gêmik	Yancalıöz	Xeybiyan
Bilek	Pazu	Yelalan	Dersim
Bozbulut	Korus	Yukarıyongalı	Pagejor
Erencik	Aladdin	Ziyaret	Ziyaret
Gölköy	Gol-Golê	Körpeağaç	Dom
Kalecik	Kalecik	Yeroluk	Palas
Karabey	Kerebeg	Dağarası	Baxlumelik
Konukbekler	Anzar	Kardeşler	Axino

Sahak, Karabek, Pazu, Xazyran ve Orux köylerinde Zaza lehçesi ile konuşulur. Bu köy halkları Kırmancı lehçesini de çok iyi bilirler

Pagejêr, Baxlumelik, Ziyaret köyleri ile nahiye merkezinde oturan Türk asıllı aileler var. Bunlar iskân kanununa dayalı olarak Karadeniz bölgesinden, çoğunlukla Şavşat ve İspir'den 1950-54 yılları içinde getirilerek yerleştirildiler. Çoğu, 1970 ve sonraki yıllarda kendilerine devlet tarafından verilen arazileri bölge halkına satarak kısmen Batı'ya ve kısmen de civar il merkezlerine taşındılar. Bu köylerde şimdi çok az türk asıllı aile var. Kalan aileler bölge halkı ile, her açıdan kaynaşmışlardır.

Bulanık ilçesi :

İlçe statüsünü aldığı tarihten bu yana resmî düzeyde bu isimle bilinir. Bi rivayete göre Haçlı suyunun bulanıklığı nedeniyle ilçenin adı Bulanık olarak bırakılmış. Bi rivayete göre de yazın ilçeyi toz bulutlarının sık sık kaplaması nedeniyle ilçe merkezine Bulanık adı konmuştur. İlçe merkezinin asıl adı **Qop**'tur, köylü özel ilişkilerinde halen bu adı kullanır.

İlçe, Muş il topraklarının ortadoğusunda yer alır. Batı'da Muş Merkez ilçe ve Varto, doğu'da Malazgirt, Korkut ilçeleri ile kuzeyde Erzurum ilinin Hınıs ilçesi ile huduttur. Yüzölçümü 1706 kilometrekaredir. Muş il topraklarının yüzde 20.8 ini kaplar. Nüfusu, 39 bin 865'i erkek, 39 bin 130'u kadın olmak üzere 78.965'tir. Nüfusun 13 bin 332'si ilçe merkezinde, 65 bin 663'ü de köylerde yaşar. Yüzölçümü ve nüfusu itibarıyla Muş ilinin en büyük ilçesidir.

İlçe, yüksek dağların çevirdiği ortalama 1700 metre rakımında düzlüklerin bulunduğu çukur bir alanda yer alır. Bilican dağları, Kuzey-Güney, Hamurpet dağları da doğu-Batı doğrultusunda Bulanık ilçesini çevreler. Murat ırmağı, Ova boyunca Bulanık topraklarından akar. İlçenin diğer akarsuları, Heftrenk (Hınıs), Körsu, Liz ve Mami dereleridir. İlçenin en önemli gölü Haçlı'dur. Ayrıca ilçe merkezinin 2 kilometre kadar batısında Şor gölü denen bir bataklık alan vardır.

İlçe merkezi, ilçenin orta doğu kesiminde, Murat ırmağının iki kolunun kesiştiği bölgenin batısında, ova da kurulmuştur. Körsu deresi 200 metre kadar kuzeyinden akar. Bi rivayete göre Haçlı suyunun bulanıklığı nedeniyle ilçenin adı Bulanık olarak bırakılmış. Bi rivayete göre de yazın ilçeyi toz bulutlarının sık sık kaplaması nedeniyle ilçe merkezine Bulanık adı konmuştur..

İlçe merkezi Cumhuriyet, Güllüova, İnönü, Kültür, Mescitli, Yeni, Zafer olmak üzere 6 mahalledir.

Merkez Nahiyeye :

25 köyü var. Later, Rüstemgedik ve Yoncalı kasabası, belediye teşkilatları var.

Köylerin yeni ve asıl adları

Türkçe adı	Asıl(eski)adı	Türkçe adı	Asıl(eski) adı
Arakonak	Odunçor	Kırgöze	Kekerli
Balotu	Teyxut	Kotanlı	Kotanan
Çaygeldi	Elibocan	Mescitli	Mescit
Elmakaya	Later	Örenkent	Xırabesehir
Ericek	Ericek	Rüstemgedik	Rüstemgedik
Gölyanı	Xaçlı	Sögütlü	Sögüt
Güllüova	Şexyakup	Sultanlı	Sultan
Göztepe	Piran	Şehittahir	Kuştiyan
Gümüşpınar	Pülür	Üçtepe	Mirbar
Gündüzü	Melamistafa	Yoncalı	Yoncalı
Günyurdu	Tırtop		
Karaburun	Mixik-Piramibik		

Mescitli , Kekerli, Mîrbar, Yoncalı, Teyğut, Odunçor ağırlıkla 93 muhciri Azerilerin oturdukları köylerdir. Bu köylerde oturan kürt ailelerde mevcuttur, ancak azınlıktadırlar.

Erentepe Nahiyesi :

Nahiye merkezi Liz'dir ve ilie merkezine 25 kilometre uzaktadır. 20 köyü var. Nahiye merkezi Erentepe ile Melakent kasabadır.

Köylerin yeni ve asıl adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl (eski) adı
Erentepe	Liz	Gülçimen	Çemagulan
Abdalbeyazıt	Ebdalbazıt	Günbatmaz	Adgon
Akçaarmut	Melakorik	Hoşgeldi	Xwaşgeli
Arıköy	Ari	Mollakent	Melakent
Aşağbüklü	Büklajêr	Oğlakkaya	Pırkaşen
Büngüldek	Kanısipi	Okçular	Şexveli
Cankurtaran	Gebolan	Olurdere	Kopo
Çataklı	Xesangoran	Uzgörür	Neynik
Dokuzpınar	Koxak-Kovak	Yemişen	Piyonk
Esenlik	Abri	Yokuşbaşı	Semerşêx

Hoşgeldi, Koxak, Şexveli ve Liz'de ,Erivan, Nahçıvan ve Kars bölgesinden gelen 93 muhacirleri kürtler oturur. Bunlar Bekiri ağiretinin Oroı, Alasoriyan, Gasori ve Tutunpısıyar kollarındandırlar.

Karaağıl Nahiyesi

Bucak merlezi Karaağıl'dır, ilçe merkezine 35 kilometre uzaktadır. Erzurum'un Hınıs ilçesine komşudur. 22 köyü var, bunlardan sadece Xemzeşex Kasabadır.

Köylerin yeni ve asıl adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski) adı
Karaağıl	Karaaxıl	Köprüyolu	Bitlu
Adıvar	Şirvanşêx	Kurganlı	Simo
Akçakaynak	Şiraz	Meşeçi	Elikulek
Altınoluk	Tırçonk	Samanyolu	Meman-Memanan
Bostancılar	Arıncik	Sarıpınar (Belde)	Hemzeşêx
Deçirmensuyu	Mıxıkameman	Seçme	Nıftik
Demirkapı	Akrak	Sıradere	İndiris
Doçantepe	Şahbarat	Şatırlar	Şatır
Eskiyol	Elibocan	Şehitveren	Şehidan
Karacaören	Qeraca	Toklular	Masala-Masalan
Koyunağılı	Xırgız	Yazbaşı	Muradibeg

Nahiye merkezinde merkezinde ve Simo'köyünde Çerkezler de oturur. Bunlarda 1993 muhacirleridirler. 1970 öncesinde bu iki köyde çoğunluktaydılar. Bu tarihten sonra bir kısmı Bulanık ilçe merkezine çekildi ve bir kısmı da Batı'ya göçetti.

Şirvanşex, Arıncik, Akrak ve Simo köylerinde da oturanların çoğu 93 muhaciri Kürt ailelerdir.

Hasköy ilçesi (Eski adı Dêrxas`tır)

Muş topraklarının güneyinde yer alır. 10 seneden bu yana ilçedir. Bitlis yolu üzerindedir. Bitlis`in Mutki ve Güroymak ilçesine huduttur. Kuzeyinde Korkut ilçesi, Güneyde de Batman ilinin Sasun ve Mutki ilçesi ile komşudur.

Yüzölçümü, 504 kilometrekaredir. Nüfusu, 12 bin 098`i erkek, 11 bin 564`ü kadın olmak üzere 23 bin 662`dir. Bu nüfusun 10 bin 532`si ilçe merkezinde, 13 bin 130`u köylerde yaşar. Yüzölçümü ve nüfusu itibarıyla Muş ilinin en küçük ilçesidir.

En önemli akarsuyu Avaraş`tır. Sazlık başı köyü hududunda ilçe topraklarına giren Avaraş, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akar. İlçenin 500 metre kuzeyinden geçer. İlçe toprakları Avaraş ile Xaçereş dağlarının kuzey bitimi arasında bir şerit gibi uzanan ovalık bir alandır. Deniz seviyesinden yüksekliği ortalama olarak 1400 metredir.

İlçe merkezi, Şımlak ve Alvarınç köylerinde oturanlar çoğu arapça konuşan Bıdri aşireti mensuplarıdır. Bunlar Kürtçeyi de iyi bilirler. Bir kısmı kendisini Arap sayar. Kendisini Kürt görenler daha çoğunluktadır denebilir. Kürtlerden farklı bir kültürleri yoktur. Türküleri, folklorları aynıdır.

İlçe merkezi, **Sunay, Kültür ve Sayan** olmak üzere üç mahalledir ve 18 köyü var. Bu ilçe merkezinde ve köylerinde oturan Türk asıllı yoktur. İlçe köylerinden sadece Mıgrakom kasabadır,

Köylerin yeni ve asıl adları;

Türkçe adı	Asıl (eski) adı	Türkçe adı	Asıl (eski) adı
Aşağıüçdam	Rayaiüşdam	Karakütük	Zıgak
Azıklı	Tıxsimêr	Koçköy	Nok
Bögürdelen	Vartihak	Koxuktaş	Gesan
Büvetli	Avzut	Ortanca	Ortanca
Dağdibi	Şımlak	Otaç	Zirkêt
Düzkişla	Mıxrakom	Sarıbahçe	Arak
Elmabulak	Kolosik	Umurca	Arkavank
Eşmepınar	Êriştêr	Yerkaya	Bındak
Gökyazı	Marnik-Marnika deşt	Yukarıüçdam	Kürtüşdam

Korkut İlçesi (asıl adı TİL`dir)

Muş ili topraklarının Orta kuzeydoğusundadır ve 1990 da ilçe statüsünü kazandı. Güneyde Hasköy, Batı`da Muş merkez, Doğu`da Bitlis ilinin Güroymak ve Ahlat ilçeleri ile komşudur. En önemli akarsuyu Kelareş deresidir.

Nüfusu, 14 bin 184`ü erkek, 11 bin 654`ü kadın olmak üzere 27 bin 441`dir. Bu nüfusun 3 bin 212`si ilçe merkezinde, 24 bin 229`u köylerde oturur. **Bahçelievler, Kültür ve Şehitler** olarak adlandırılmış üç mahallesi ve 32 köyü var. Köylerinden Vartinis kasabadır.

Bu ilçe merkezinde ve köylerinde oturan türk asıllı aile yoktur. Daha evvelce Kelareş deresi girişinde Kümbet olarak bilinen alana, aynı adla köy oluşturuldu ve Şavşat`tan beş kadar aile getirilip yerleştirildi. Ancak bunlar 1975 yılında meydana gelen bir cinayet olayının ardından Batı`ya göçttiler.

Köylerin yeni ve asıl adları:

Türkçe adı	Asıl(eski adı)	Türkçe adı	Asıl(eski adı)
Akyıldız	Hingırvan	Kazanan	Kazanan
Alazlı	Alaz	Kıryaka	Sınak
Altınova	Vartınis	Kocatarla	Elikırpun
Balkır	Bulatık	Konakdüzü	Ardonk
Çalaplı	Andak	Kümbet	Kümbet
Çınarardı	Pızong-Pızongan	Mollababa	Mollababa
Değirmitaş	Kağmut	Oğulbalı	Azakupur
Demirci	Demirci	Pınarüstü	Yekmal
Düzova	Düzova	Sarmaşık	Suspêrt
Uruman	Gültepe	Sazlıkbaşı	Akpınis
Güneyik	Xars	Tanköy	Kot
Güven	Xasik	Taşlıca	Xıçitan
İçboğaz	Norkavank	Yedipınar	Zorava
Kapılı	Arnis	Yolgözler	Axdat
Karakale	Kelareş	Yünören	Mızgeftok
		Yüreкли	İrzak

Malazgirt İlçesi :

Asıl adı Kele'dir. Kela Milazgirtê de denir. Bugün bu Muş köylüsü özel ilişkilerinde Kelê adını kullanır.

İlie, Muş ili topraklarının doğusunda yer alır. Kuzey ve doğuda Ağrı ilinin Patnos ve TUTAK; Güneyde Bitlis ilinin Adıcevaz, Batıda Bulanık, Kuzeybatıda da Erzurum ilçeleriyle komşudur. Yüzölçümü 1534 Kilometrekaredir. Yüzölçümü itibarıyla üçüncü büyük ilçesidir. Muş il alanının Yüzde 18.7 sini kapsar.

İlçenin doğusunda 2256 metre yüksekliğindeki Katavin (*ismi Top olarak değiştirilmiştir*) dağı, güney ve güneydoğusunu da Süphan dağının uzantıları çevreler. Ancak her iki dağın da zirvesi ve kitlesi Malazgirt hudutlarının dışındadır. Murat nehri bu ilçenin topraklarına kuzeydoğudan girer, önce kuzey-güney, sonradan da doğu-batı doğrultusunda akar. Ayrıca ilçeden, Badişah, Karakaya ve Hınıs suyu akar.

Nüfusu, 32 bin 026'sı erkek, 30 bin 825'i kadın olmak üzere 62 bin 851'dir. Bu nüfusun 19 bin 79'u ilçe merkezinde 43 bin 772'si köylerde oturur.

İlçe merkezinde, İspir ve çevresinden göçederak gelip yerleşmiş olanların dışında Türk asıllı halk yoktur. Az miktarda Türk asıllı göçmen (Şavşatlı) Aynalıhoca köyünde oturur. Bunlarda son dönemlerde Batı'ya taşındılar.

İlie merkezi, Muş il merkezine 135 Kilometre uzaklıktadır. İlçe merkezi olarak nüfus ve yerleşim yeri itibarıyla Muş'un ikinci büyük ilçe merkezidir. Adalar, Afşin, Aksungur, Alişen, Altuntaş, Daniğmentgazi, Saltukgazi, Mengüçgazi, Saytekingazi, Selçuklu olmak üzere on mahalledir.

Çok eski bir yerleşim merkezidir. Çevresi Bizanslar döneminde yapılmış surla çevrilidir. Halen bu surlar kısmen durmaktadır, çoğu yerleri de yıkıntı halinde ve görülmektedir. İlçe merkezi Bulanık üzerinden Muş'a, Patnos üzerinden de Ağrı, Erzurum ve Van'a karayolu ile bağlıdır.

Merkez Nahiyeye: 18 köyü var. Bunlardan Xırabêsor kasabadır.

Köylerin yeni ve asıl adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski) adı
Alyar	Eliyar	Hanoğlu	Hanê(hani)
Aradere	Pıramasiyan	Hasretpınar	Tendürek
Aynalıhoca	Aynalıhoca	Karakaya	Karakaya
Beşçatak	Çarabakasım	Kılıççı	Kılıççı
Bostankaya	Bostankaya	Mezraeköy	Mezra
Çayırdere	Derik	Mollabaki	Melebaki
Dolabaş	Dolabaş	Okçuhan	Okçuhan
Güleç	Güleç	Selekutlu	Selekutlu
Gülkoru	Xırabêsor	Tatlıca	Hasunan

Aktuzla Nahiyesi :

İlçenin batı kuzeyindedir. Nahiyeye merkezi Aktuzla'dır, ilçe merkezine 47 kilometre mesafededir. 25 köyü var.

Köylerin yeni ve eski adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski) adı
Aktuzla	Aktuzla	Kadıköy	Kadê
Ağılbaşı	Mergaçevik	Karakoç	Hasê-
Bademözü	Bastım	Kardeşler	Kardeşler
Balkaya	Rojkan	Arıncalı	Morhan-
Beşdam	Melaelli	Morçan	
Beypınarı	Miro	Kazgöl	Kazgöl
Boyçapkın	Boyçapkın	Kuruca	Qeraca-Quruca
Çiçekveren	Zıkreş	Sırtüzü	Nazê
Erence	Azo	Tıkızlı	Fisvan-Fişvan
Fenek	Fenek	Ulusı	Feyat
Güzelbaba	Hitik	Uyanık	Velakor
İyikomşu	Torakan	Yolgözler	Sivo
		Yurtseven	Malbant

K a r a h a s a n N a h i y e s i

İlçenin güney ve güney doğusundadır, Bitlis ilinin Adilcevaz ve Ahlat ilçesine komşudur. Nahiye merkezi Şebo'dur, ilçe merkezine 32 kilometre mesafededir. 15 köyü var.

Köylerin adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski)adı
Adaksu	Şebo-Şebboy	Molladerman	Meladrman
Akören	Axören	Odaköy (Odaklı)	Oda-Ağda
Boyundere	Demyan	Oğuzhan	Oğuzxan
Karaali	Elireş	Örenşar	Xarabaşehr
Karahasan	Karahasan	Sarıdavut	Sarıdavut
Kızılyusuf	Kızılyusuf	Tatargazi	Tetargazi
Kulcak	Avdo	Yaramış	Yaramış
Mağalcık	Mexel		

N u r e t t i n N a h i y e s i :

İlçenin Kuzey ve Kuzey doğusundadır, Ağrı ilinin Tutak ve Erzurum ilinin Hınıs ilçesine komşudur. Nahiye merkezi Düynük'tür ve ilçe merkezine 24 kilometre mesafededir, 16 köyü var.

Köylerin yeni ve asıl adları

Türkçe adı	Asıl(eski)adı	Türkçe adı	Asıl(eski)adı
Konakkuran	Düynük	Hancağız	Ganikork
Akalan	Gomasait	Hasanpaşa	Hesenpaşa
Alikalkan	Elikalkan	Aslankaya	Kasımarıza
Aşağıgıcık	Qıcıkajêr	Koçali	Axakomu-Komaaxa
Bahçeköy	Baxçe	Laladax	Alikan
Dirimpınarı	Xanik	Mezra köy	Mezra
Doğantaş	Kutkan-Kütkan	Nurettin	Nurdin
Gölaçılı	Kiranlık	Yukarıkıcık	Kıcıkajor

V A R T O i l ç e s i :

Urartu şehridir. Tarihte ismi Vaurtu-Voartok olarak geçer. Bölge halkı Gımgım adıyla bilir. Gümgüm de denir.

İlçe, Muş il topraklarının kuzeybatısında yer alır. Kuzeyde Erzurum ilinin Hınıs ve Tekman ilçeleri, batıda da Bingöl ilinin Karlıova ilçeleri ile komşudur. Günyde Merkez ilçe, doğuda da Bulanık ilçesiyle çevrilidir. Genellikle dağlarla kaplıdır ve ilin en yüksek bölümündedir. İlçe alanı, Murat nehri ve Köşkar, Çalbıhor dereleri ile parçalanmıştır. Murat nehri ilçe alanına doğudan girer ve doğu-batı doğrultusunda, merkez ilçeye doğal bir sınır oluşturarak akar.

Yüzölçümü, 1418 kilometrekaredir, Muş il alanının yüzde 17.3'ünü kapsar. Nüfusu, 21 bin 132'si erkek, 21 bin 509'u kadın olmak üzere 42 bin 641'dir. Nüfusun 10 bin 980'i ilçe merkezinde 31 bin 661'i köylerde oturur.

Bu ilçeye de ierkez ve ieen göü oldu. Tepe, Çalbıhör, Zırınk, Eynan köylerinde otururlar. 1975 sve sonrası yıllarda bunlardan birçok aile Batı'ya Adapazar ve Sakarya dolaylarına taşındılar.

Üstükran nahiyesinde oturanların tamamı Alevidir. Merkez bucağa bağlı birçok köyde de Aleviler oturur. Çoğunlukla zazaca konuşurlar. Bunların tamamına yakını kırmancı lehçesini de bilir.

İlçe Deprem fayı hattı üzerindedir. 1946 ve 1966 yılında büyük deprem felaketi yaşandı. 1966 yılındaki depremde 2118 kişi yaşamını yitirdi.

İlçe merkezi Bingöl dağlarının güney etekleri üzerinde, Çarbıhor suyuna katılan Goşkar ve Xoşan derelerinin vadileri arasına kurulmuştur. Erzurum-Muş karayolu İlçe merkezinden ge-çer İlçe merkezi,

Hevçistin-Welatparêz * Pêşper 98

Muş il merkezine 65 Kilmetre mesafededir. Varto merkez ilçe, Alagöz, Bahçelievler, Gümgüm, Hürriyet, İnönü, Kültür olmak üzere 7 mahalledir, 50 köy-merkez nahiyeye bağlıdır.

Köylerin yeni ve asıl adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski)adı
Acarkent	Zaçêx	Kayalık	Zıring
Ağaçaltı	Xelefan	Kaygıntaş	Kımsoran
Ağaçkoruru	Seferek	Kaynarca	Bazikan
Aşağıalagöz	Alangozajêr	Koçyatağı	Gomazilê
Aşağıhacıbey	Hacıbegajêr	Kolan	Qulan
Aydınpınar	Qalçık	Leylek	Leylek
Bağıcı	Çarbihör	Ocaklı	Sultaşê
Baltaş	Kevirhungiv	Oğlakçı	Kovik
Başkent	Başkent	Ölçekli	Diyadin
Boylu	Kirs-Kêrs	Özenç	Kereseyit
Bozlugöze	Bındali	Sağlıcak	Dapak
Çaltılı	Mışko	Sazlıca	Qerqerut
Çaycatı	Gundêmira	Seki	Keçan
Çobandağı	Gestemerd	Sırasögütler	Înak
Dallîöz	Gomagorgo	Taşçı	Taçi
Diktepeler	Sêgıran	Taşdibek	Hırabayakup
Dutözü	Darebi	Tepeköy	Tepe
Görgü	Kurçık	Ulusirt	Çerkezyan
Haksever	Habiban	Yarlısu	Goşkar
Hüseyinoğlu	Hüseyinoğlu	Yayıklı	Müzran
İlbey	Dodan	Yayla	Yayla
Karamese	Qeremêş	Yedikavak	Dêrika anêrê
Kayadelen	Kunav	Yılanlı	Înali
Kayalidere	Xınzorajêr	Yukanhacıbey	Hacıbegajor
Kolan	Kulan	Zorabat	Zorava

Çaylar Nahiyesi :

Nahiye merkezi, Üstükrandır, ilçe merkezine 25 kilometre mesafededir. 22 köyü var ve bu köyde oturanların tamama yakını alevi kürttür.

Köylerin adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski)adı
Çaylar	Üstüküran -	İçmeler	Rakasan
Alabalık	Mengel	Kartaldere	Civarik
Armutkaşı	Danzig	Küçüktepe	Hamük-Çamuk
Beşikkaya	Müskan- Müskan	Köprücük	Kasıman
Çalidere	Xarik	Onpınar	Çemeran
Dağcılar	Caneseran	Özkonak	Karagiviç
Doğanca	Sofyan	Taşlıyayla	Şaman
Eryurdu	Xaşxaş	Teknedüzü	Badan
Gölyayla	Küzük	Tuzlu	Şorik
Güzeldere	Zengel	Üçbulak	Üstükranapıçuk
Güzelkent	Tatan	Yeşildal	Çorsan

Karaköy Nahiyesi:

Nahiye merkezi Omcalı'dır, ilçe merkezine 40 kilometre mesafededir, 20 köyü var. Bucak merkezinde ve köylerinde oturanların tamamı sünni kürttür.

Köylerin adları:

Türkçe adı	Asıl(eski) adı	Türkçe adı	Asıl(eski) adı
Omcalı	Omcalı	Göltepe	Şexpir
Akçatepe	Darabianêr	Karaköy	Karaköy
Almaçık	Sercük	Karapınar	Karapungal
Çayönü	Dırban	Kayalıkale	Xınzorajor
Değerli	Nefsianêr	Kumlukıyı	Dêrikaanêr
Dönertaş	Sarınc	Kuşluk	Yekmal
Durucabulak	Lolan-lolanyan	Sanlıca	Şip
Erdoğan	Avrêz	Ünaldı	İskender
Esenler	Esenler	Yeşilpınar	Viranç
Gelintaşı	Kakır	Yurttutan	İspehan-İsfehan

Sosyo-Ekonomik Gelişmişliği

Cumhuriyet öncesi dönemde Muş bölgede sosyo-ekonomik gelişmişliği itibarıyla ileri düzeyde olan illerden biriydi. Tarımsal alanda bölgede en fazla üretimi sağlayan bir ildi. 1871 Erzurum vilayeti salnamesine göre, o tarihte Muş sancağı, Erzurum vilayetinin ve çevre illerin gıda ambarıdır ve çevre illerin Buğday, arpa, soğan, kavun-karpuz, tütün, üzüm, elma, armut, fasulye ihtiyacı Muş ovasından karşılanmaktadır. Dokumacılıkta kullanılan keten de Muş o-vaından sağlanırdı. Tarihçi seyyah Vilat Cuinetenin Asya Türkiyesi isimli eserinde de bu hususta açıklama var. Belirtilmiş kadarsıyla. Kürdistan'da, Kars ve Erzurumdan sonra en fazla hayvan Muş'ta beslenmektedir. 1890 başlarında Muş sancağında beslenen küçük baş hayvan sayısı 800 bin, büyükbaş hayvan sayısı 200 bin civarındadır. Muş ovasında, en küçü-ğüne kadar bütün köylerde meyve ve sebze bahçeleri var. On binin üstünde bulunan arı kova-nından 40 bin okka bal ve balmumu elde Edilmektedir. Muş'tan, dışarıya yılda yirmi binin üstünde tiftik keçisi postu ve 400 bin kilogramın üstünde şarap satılmaktaymış. El sanatları ve küçük sanayi alanında gelişkin bir yapıya sahiptir. Muş Merkez kazası ile çevre köylerde çuha, muşamba, renkli bez, basma, yünden kilim ve keçe dokumacılığı iler bir düzeydeydi. Muş'ta üretilen altın ve gümüş tabakaları, sigara ağızlığı, kamçı, kılıç, kazan ibrik, tunç semaver, legenler, tunçtan şamdan, mangal, buhurdan bölgede ünlüydü..Mus'ta yapılan külâh ve şalın ayrı bir üstün özelliği vardı. Bölgede, tuğla, kiremit üretiminin en fazla olduğu bir sancaktı. Mum,sabun üretiminde, sobacılık, hasırcılık, semercilik, boyacılık, saraçlık'ta da ileriye. Cuinet, kitabında, Muş sancağında dokunan beyaz bezin çok dayanıklı olduğunu, bu kumaş ile ve Muşta dokunan renkli yaşmak kumaşlarının, Erzurum, Kars, Trabzon, Erivan ve Tiflis pazarlarında fazla alıcı bulunduğunu, arandığını, özellikle vurguluyor.

1915 katliamının ardından ermenilerin çekilmesi ile, el sanatlarında büyük bir gerileme oldu. Varolan imalathane, atölye ve sınai ve ticarc işyerleri yerleri kapandı. Tahıl üretimi en aza indi, çeşitliliğini yitirdi, bölge halkı, birkaç tür sebze (lahana gibi) ve Kavun-karpuz üretimi ile kaldı. Meyvecilik, üzüm, üzüm mamulleri, özellikle şarap imali, ketencilik giderek tarihe karıştı. Muş il merkezinin Xaçereş - Kurtik, Aqıpaxa ve Şerafettin dağlarının uzantıları, cumhuriyet öncesi dönemde tamamıyla bağ ve bahçelerle örtülüydü, şimdi bu kesimlerde an-cak 150-160 dönümlük bir alanda üzüm bağına, bağ ve bahçeye rastlanabilir.

1992 DİE kayıtlarına göre sosyo-ekonomik gelişmişlik itibarıyla, Muş ili, Türkiye genelinde sonucudur. İstihdam, eğitim, sağlık sorununda,seviye itibarıyla, hem Türkiye hem de bölge (Kürdistan) ortalamasının altındadır. Aşağıda 1990-92 ölçülerine göre hazırlanmış olan tabloda bu durum açıkça görülmektedir.

Hevzistin-Welatpariz * Püsker 98

	Muş ortalaması	Bölge ortalaması	Türkiye ortalaması
Şehirleşme oranı	Yüzde 26.86	Yüzde 42.57	Yüzde 59.01
Yıllık göç oranı	Binde -94.49	Binde -90.92	000
Doğurganlık oranı	Binde. 5.36	Binde..... 4.24	Binde 2.65
Hane halkı Büyüklüğü	8.36 kişi	7.2 kişi	4.97 kişi..
Tarım iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı	Yüzde 84.58	Yüzde....71.93	Yüzde 53.56
Sanayi işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı	Yüzde 2.18	Yüzde 3.98	Yüzde 12.80
Ticaret işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı	Yüzde 2.04	Yüzde 3.67	Yüzde 7.93
Mali kurumlar iş kolunda çalışanların Top İstihdama Oranı	Yüzde 0.25	Yüzde 0.64	Yüzde 2.32
Ücretli çalışanların Toplam istihdama oranı	Yüzde 12.61	Yüzde 23.47	Yüzde 38.45
Ücretli çalışan kadınların toplam istihdama oranı	Yüzde 1.13	Yüzde 2.10	Yüzde 6.37
İşverenlerin toplam istihdama oranı	Yüzde 0.15	Yüzde 0.36	Yüzde 1.34
Okur-yazar nüfus oranı	Yüzde 56.79	Yüzde 68.16	Yüzde 80.46
Okur-yazar kadın nüfusunun, toplam kadın nüfusuna oranı	Yüzde 38.42	Yüzde 54.89	Yüzde 71.95
Üniversite bitirenlerin okul bitirenlere oranı	Yüzde 2.49	Yüzde 3.33	Yüzde 4.72
İlkokula gidenler oranı	Yüzde 91.87	Yüzde 93.69	yüzde 97.10
Ortaokullargidenler oranı	Yüzde 31.41	Yüzde 48.84	Yüzde 68.55
Liseye gidenler oranı	Yüzde 22.23	Yüzde 33.37	Yüzde 45.52
Bebek ölüm oranı	Binde 96	Binde ..74	Binde 67
Onbin kişiye düşen hekim sayısı	3.40	6.31	10.87
Onbin kişiye düş. Dış.hekimi Sayısı	0.32	0.69	1.89
Onbin kişiye düş.Eczane say.	0.47	1.00	2.36
Onbin kişiye düşen hastahane yatak sayısı	8.4	13.9	21.9
Organize sanayi bölgesi parsel sayısı	0	427	5893
İmalat sanayi işyeri sayısı	3	142	10541
İmalat sanayi yıllık çalışanlar ortalama sayısı	--	20464	978983
Fert başına imalat sanayi katma değeri	--	928545 TL	7596132 TL
Kırsal nüfus başına Tarımsal üretim değeri	142089826 TL	15714348 TL	18206054 TL
Tarımsal Üretim değerinin Türkiye içindeki payı	Yüzde 0.938	yüzde 10.004	000
ayrısafı yurt içi hasıla İçindeki payı	Yüzde 0.162	Yüzde 4.191	000
Fert Başına Gayri safi Yurt İçi Hasıla	8127375 TL	94170 TL	33313730 TL

Tablo da görüldüğü üzere Muş ilinde istihdam, ağırlıklı olarak Tarım işkolundadır. Sanayi, ticaret ve Mali kurumlar iş kolunda istihdam, genel istihdam oranına göre çok çok düşüktür. Ücretli işçi istihdamı yüzde 12.61 düzeyindedir, Türkiye ortalamasının çok çok altındadır. Ki bunun yüzde 10.7'si Kamu hizmetlerindeki ücretlilerdir.

Geçmiş dönemde halkın büyük bir kazanç kaynağı olan Ormancılık, bugün Muş ilinde önemini tamamen yitirmiştir. 1950 lerde 178 bin hektar olan orman alanı, DİE kayıtlarına göre 1980 de 78 bin hektara inmiştir. Ki bunun yüzde 2.6'sı normal koru, yüzde 2.5'u bozuk ve yüzde 93 ü de normal baltalıktır. Kereste ve diğer sanayi imalında kullanılacak ağaçlar Muş ormanlarında artık yoktur. Bugün için Muş ilinde orman alanı 25-30 bin hektar düzeyindedir.

Muş ilinde ilk kurulan sanayi kuruluşu, Türkiye Süt Endüstrüsü Kurumunun 1974 yılında oluşturduğu Süt fabrikasıdır. İstihdam ettiği ücretli işçi ve personel sayısı hiç bir dönemde 10'un üzerine çıkmamıştır. 1983 te Şeker fabrikası oluşturuldu ve üç yıl sonra üretime geçti. Yıl-da en fazla 45 gün çalışmaktadır. Çalıştığı dönemde istihdam ettiği ücretli işçi ve personel sayısı 40-50 arasında olmuştur. 1985 yılında Yem Sanayi genel Müdürlüğü tarafından sa-dece Muş ilinin yem ihtiyacını karşılamak üzere Muş Yem Fabrikası kuruldu. DIE verilerine göre ve Muş il yıllığında belirtildiği kadarıyla, Muş Yem fabrikasının üretimi, Muş çifçisinin yem ihtiyacının ancak % 18 ini karşılayacak düzeydedir. İstihdam edilen ücretli işçi, personel sayısı 15-25 arasındadır. Bu kuruluşların dışında Köy kooperatifler birliğinin özel idare ile ortaklaşarak kurduğu Muştar isimle un fabrikası, Peynir ve Tereyağı imalathanesi, Tekel Genel Müdürlüğüne bağlı Aktuzla Tuz işletmesi ve Yaprak Tütün ve bakımevi var. Bunların tümünün istihdam ettiği işçi ve personel sayısı 100-120 dolaylarındadır. Ki Bu sanayi kuruluşlarının tümünde istihdam edilen personel ve işçilerin ancak yüzde 35 kadarı Muş ili halkındandır. Ayrıca üretim kapasiteleri itibariyle bu kuruluşlar, tarım ve ticari işkoluna ve diğer yan iş kollarına pek bit aktivite de kazandırmamıştır.

Muş ili de, diğer Kürt illeri gibi işgalin, köleliğin acısını çekiyor, geri bırakılmıştır. İl'e ve il halkına birşey verilmemiş, alınmıştır. Ne yapılmışsa, çalıp çırmak, götürmek için yapılmıştır. .

Burası Muştur havası hoştur /
giden gelmiyor, acep bu ne iştir.....!

Muş'lular bu türküyü çok sever ve her fırsatta çıkarırlar yürekten....Söyleyişi hoş, Muş'un kendisi de hoş, hele havası da hoş....Suyu ve havası hoş olan bu İl'e gidenler neden geri gelmezler, Acaba...?! Muş'un bu hoşluğundan mıdır ..?!

Y ü r e d e e

Mani

Defe vuram zinlesin
Aşık olan dinlesin
sevdiğünü almiyen
hiç evlendim demesin

Alme atım karşıye
Yuvarlandı çarşıye
Muş'umuza tel gelmiş
Herkes sevdiğum ale.

Bilmeceler

Dağdan gelir, taştan gelir
Başı üpüsküllü enişte
gelir. (Uşkun)

Kat katdır katkati
Allahın bir hikmeti
(Lahana)

O yanı Mermer bu yanı
mermer içinde var sarı
Ömer. (Yumurta)

Deyimler

Acep Sosret
(Fiziki yapısı
Bozuk olanlara
denir.)
Çort Çort Konuşme
(Densiz konuşan)
Tulle
(Yeni yetişen Genç)
Kırcom Olmuş
(Buruşmuş olan)

Ata Sözlere
Kursağı yağ kaldırılmaz.

Sıçan deliğe sığmaz
poççığine süpürge
bağlar.

Asil azmaz, İpek
tozmaz.

Horozu çok olan
köyün sabahı erken
olur.

Keçel derman bule öz
başına sürter.

Dualar
Allah Ömrüne
berekt vere.

Ah Vah etmeyesen
Yüzün Güle Munat
edesen.

Bedualar
Kidor kidor olesen

Qudımın kırile.

Belqiti yami qere.
Ayakte Otiresen
etlerin yere töküle.

Gorbe gor olesen

*
Sökımın bate

*
Şile olesen

Tekerleme

Altı aydır kışımız
Çortidir aşımız
Kargadır kuşımız
Darıdır lavaşımız
Binmeye atın kulesi
Sinesi dar olmazsa
Sevmeye avrat
Kıyası eger fettan
olmazsa

Not: Bir dahaki sayıda, Muş ilinin, 1830'dan bu yana Kürt ulusal muhalefetindeki yerini irdeliyeceğiz. Ayrıca Bitlis il'ini ilçe ve köyleri, coğrafik özellikleriyle tanıtacağız.

ÇEP Û RAST: 1-Rewşa kû gel an ji Dewletek li se gel û Dewletên din zordestiya siyasi dî meşîne, (Wekok: Zordestiya siyasi ên Tirkên li ser Kurdan).. 2-Meheki, navê serokdewleta Fîlistin... 3-Pere an jî drafên kaxezi, / Dengbeşa telefonê ya mirov pê dipeyive... 4-Bêta-rek li ser de hatin, tûşî felaketekê bûn,/ Kitêba piroze ko jî Hz.Peyxamber re hatiye şandin. 5-Navê dewleteki,/ Jina kû Zaroka qayt dîke û mêze dîke(Tirki) .m 6-Dijraberî "erê" ye, / Dijraberî hebûnê ye, yanê tîştê ko mewcûd nîne,/ Pezê mêşîni (paşpê)... 7-Navê nexwaşî ki, ko mirov tumî dilerize / Tav, ev tiştê kû ronahî dîde li ser dîne,/ Xwelî an jî erd...8-Nerx an qîmetên pîrejmariya nişandîde, fiyat,/ Gotnên vala, tîştê ko hiç kêrî tîştêki neyê... 9-Bêdawi, nemîrAva ko tê de fere fol hatiye şuştin... 10-Kûçîk, kûti,/ Cejna sersala nû ya Kurdan... 11- Qîza şah, Prensê,/ Kimyayê de kurtenvisa astatinê ye... 12-Eşqîyayên roavayên Tirkiyê ne,/ Mali an siyasi piştgirtinî kîrîn, alî kîrîn...

BERVEJÊR: 1-Lî mezopotamyê de navê deştekî, Kole, ya ko jî ceng û şer de bîndest bûye... 2-Tîşteke awa kîrîn an jî cih anîn,/ Cûreyek rext ko zêdeyî kurd li piştên xwe dipêçîn,/ Waxtê kû mirov diqefîle an diqahîre bî bîne ki kûr dibêje... 3-Hola ko koma pez û dewaran diçêve,/ Hêdî an giran qeşî kîrîn an jî lîvin... 4- Cîheke li nêzî Mekke ye ko Hecî dî Erîfa boraqê de li vîr kom dibûn,/ Gor din ev zadê ko Pêşî hatiye rû dîne...5-Zewade û qumaniye ko dî rêwîti de mirov tev re digre / Navê rojeki... 6- Cîhê ko maden û kîls û tîştê wîsa derdîkeve,/ Kûrtenvisa Numare... 7- Kimyayê de kurtenvisa sodiyûmê,/ Dî aletê pivani de her nîqteyê ko

zêde an kêrî dibê, mîqr... 8-Navê dewleteki ko sinorê Kurdistanê de ye, Tîştê ko jî bomasi girtinê ye, Bînavêkî zozan... 9-Ev kesên jî dinê Hz.Musamî,/ Bîr bûn, har û dîn bûn ... 10-Roja pêşîn, dî Cejn an roj û tîştên wîsa girîngîre tê gotin(Paşpê), /Dî Latîni de Hewa an Atmosfer ... 11- Kesê ko dixwaze rîzgar bibe an azad û serbestî dixwaze... 12-Lî beramberî ko başî lê hatiye kîrîn,xwe deyndar zanîn(Paşpê) ,/ Vexwarîna mirovan ya bîngehî,/ Dî kimyayê de kurtenvisa Argonê ye.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												

Bersivên hêjmara çuyî

Çep û rast: 1-Musa Anter, Îsa 2-Enîşk, Evîndar 3-Mîç, Şîkar 4-Mesnewî, Kawa 5-AA, Aramak 6-Dar, Arena, Rû 7-În, Aristokrat 8-Alkol, Îod 9-Etrak, Apansîd 10-Lo, Adan, Ka 11-Emaye, Et, Aram 12-Mî, Aştî, Role...

Bervejêr: 1-Mehmedî, Elem 2-Un, Anatomî 3-Sîmsar, Lr 4-Aşîna, Akasya 5-Akçe, Arok

6-Warîl, 7-Teşîrê, Adet 8-Evî, Antîpatî 9-Rîk, Mao, An 10-Naka, Kin, Ar 11-Îdrak, sor, Ro 12-Sa, Radîkal 13-Arnawût, Dame

ERZURUM

AĞRI
(Ararat)

BITLİS
(Belîs)

SIİRT
(Sert)

DIYARBAKIR
(Amed)

BİNGÖL
(Cebexür)

